

NATIONALEKONOMISKA FÖRENINGENS

sammanträde den 13 oktober 1948

Ordförande: Disponent *H enning Throne-Holst*.

Aftonens överläggning inleddes av professor **Ingvar Svennilson** med följande anförande med titeln:

Kan vi komma ut ur krisen?

Några ekonomiska synpunkter på den svenska utvecklingen under Marshallåren.

Den som i dag reser runt i Sverige kan lätt övertyga sig om att den svenska standarden i de flesta avseenden är högre än någonsin tidigare. Närmar man sig ett svenskt industrisamhälle, ligga de moderna arbetarbostäderna — ofta enfamiljshus av rymlig typ — i långa rader i ett välordnat samhälle. Nya fabriksbyggnader tävlar med varandra i modern ändamålsenlig arkitektur. — Samhällen med den grad av modernitet och hög allmän standard möter man inte — annat än undantagsvis — i något annat europeiskt land, inte heller i Förenta staterna. Levnadsstandarderna i mat och kläder är uppenbarligen också hög.

Utjämnningen i standard mellan stad och land samt mellan olika socialklasser har också kommit långt, längre än i de flesta andra länder.

Tar man ut den bäst ställda fjärdedelen eller hälften av befolkningen är det inget tvivel om att standarden i Förenta staterna är väsentligt högre. Den större farmaren i middle west och den vite arbetaren i nordstaternas högmekaniserade industri har det bättre än sin svenska kollega. — Men om jämförelsen — i stället för på medianen eller den övre kvartilen — lägges på den nedre kvartilen eller en av de nedersta decilerna, skall man troligen få som resultat, att 75, 80 respektive 90 % av befolkningen här i landet lever över en standard, som är väsentligt högre än motsvarande nivå i övriga europeiska länder — sådana länder som Belgien och Schweiz bli säkerligen långt distanserade. En så gjord jämförelse skulle troligen också visa, att den svenska standarden tävlar med och kanske överträffar den amerikanska standarden; åtminstone torde detta bli fallet om hänsyn togs till de större fördelar, som erbjudes det svenska folket i form av social service samt en gynnsam samhälls- och naturmiljö.

Allt detta ha vi anledning vara stolta över. Sysselsättningen är ju också minst sagt god. Jordbrukarnas inkomster äro större — även med hänsyn tagen till kronans sämre köpkraft — än någonsin tidigare. Inkomsterna för övriga företagare tyda även på en god konjunktur.

En bedömare, som endast har här nämnda fakta tillgängliga, skulle säga att den höga och relativt jämna standarden vittnar om styrkan hos det svenska näringslivet samt skickligheten och den demokratiska prägeln hos den ekonomiska politiken. Han skulle naturligtvis också till en betydande grad ha rätt i detta omdöme. — Men denne bedömare skulle också ha mera rätt än han visste, om han förundrad utbrast »Too good to be true». — Den svenska standarden saknar, som vi alla vet, i dag tillräckligt reallt underlag.

Sanningen är ju den, att såväl den enskildes konsumtion som de offentliga utgifterna för inkomstutjämning och social service baseras på inkomster, som undandragits sparande. De stora investeringarna ha i stället för av sparande motsvarats av en kapitalförtäring, som tidigare tog sig uttryck i en minskning av valutareserven och numera i dollarlån, respektive i hemtagning av utländska fordringar. Den inre överkonjunkturen har sålunda nu mognat ut i en yttre likviditetskris, som ställer den ekonomiska politiken inför mycket svårlösta problem.

Allt detta är välkända förhållanden, alltför välkända kanske man frestas säga. Ekonomerna ha sedan hösten 1946 enstämmigt ställt samma prognos. Debatten om köpkraftsoverskottet har tänjts ut till leda. Frågorna om omsättningsskatt, punktskatt, kreditrestriktioner, ränta etc. ha belastats med prestige eller ha, förbrukade, kommit i politiskt bakvatten. — Vad gäller den ekonomiska balanspolitiken, har man den känslan, att det nu efter valet gäller för regeringen att hugga av den gordiska knuten och välja en mer eller mindre obehaglig ekonomisk politik. De flesta argument, som kunna tjäna som underlag för det valet, torde väl vid detta laget ha förts fram i diskussionen.

Själv skulle jag knappast ha velat inleda denna diskussion, om det enbart hade gällt att föra fram de gamla välkända marionetterna, omsättningsskatt etc., på scenen. Ett sådant uppträdande kan väl i dag endast locka fram ett förstrött igenkännandets leende.

Jag tror emellertid debatten rörande Sveriges ekonomiska balansproblem har lidit av ett fundamentalt fel, liksom mycket av det ekonomiska handlandet här i landet under senare år: den har sett problemen på alltför kort sikt. Man har ibland fått det intrycket, att den yttre likviditetskrisen betraktas som enbart en fråga om inre köpkraftsbalans. Kunde endast denna balans återställas genom överbalansering av budgeten eller nedpressning av investeringarna, skulle sedan allt annat ordna sig. Bakom denna föreställning ligger också den känsla, som är så allmänt utbredd

här i Sverige, att det i främsta rummet gäller att komma tillbaka till det »normala», som man känner det från tiden före kriget. Jag tror för min del, att vi här i landet varit alltför sena att göra klart för oss, att på grund av vad som hänt inom och utom landet förkrigstidens ekonomiska struktur icke mera kan återställas med en aldrig så skicklig konjunkturbalanserande politik.

Ser man vårt läge i ett något längre perspektiv både bakåt och framåt i tiden leds man enligt min uppfattning till den slutsatsen, att vi nu icke endast befinna oss i en tillfällig överkonjunktur, som genom en kraftfull politik skulle kunna övervinnas på ett par år — utan att krisen går betydligt djupare, att den sammanhänger med vissa strukturella förändringar i vårt näringsliv och att den därför också kan taga betydligt längre tid och kräva betydligt större ansträngningar att övervinna, än man vanligen föreställer sig.

Närmaste anledningen till att vi här i landet nu haft anledning börja se våra krisproblem på litet längre sikt, än man i allmänhet varit benägen göra, är ju att vi gått in i den västeuropeiska Paris-organisation, som byggts upp kring Marshallhjälpen. De västeuropeiska rekonstruktionsplanerna ha ju inriktats på att inom en femårsperiod, fram till år 1953, söka skapa balans i de europeiska ländernas ekonomi, inåt och utåt. Marshall-pengarna bildar endast ett, men naturligtvis ett väsentligt, led i dessa planer. Men i främsta rummet — och på längre sikt helt och hållet — bygga de på en utveckling av den europeiska produktionen och exporten samt en politik som gör ett slut på inflationen. Planerna bygga i hög grad på ett utvidgat samarbete mellan Europas länder och som ett led i det allmänna programmet för hela Västeuropa ingår därför det bidrag som Sverige under de närmaste åren kan ge till en gynnsam utveckling både av sin egen och därmed Europas ekonomi. Till frågan om vårt beroende av den allmänna europeiska utvecklingen skall jag återkomma i det följande. I detta sammanhang har jag endast velat redovisa, att de synpunkter jag här för fram ha utvecklats under mitt arbete inom den tremannakommitté, som på regeringens uppdrag utformat underlaget för det svenska långtidsprogrammet. Resultatet av dessa undersökningar kommer måhända av regeringen att framläggas i annat sammanhang.

Jag har givetvis icke kunnat frigöra mig från de synpunkter och resultat, som utformats under vårt arbete, men jag behöver väl knappast framhålla, att vad jag här säger icke har karaktären av en redogörelse för kommitténs slutsatser utan enbart av mina egna reflexioner. Även om vi inom kommittén varit enhälliga i våra slutsatser, så långt de gå, är jag ej säker om att de båda andra medlemmarna skulle turnera sina

synpunkter och dra ut konklusionerna till den ekonomiska politiken på samma sätt som jag här gör.

Den naturliga utgångspunkten för varje diskussion av den ekonomiska krisen är givetvis betalningsbalansen mot andra länder. År 1947 steg som bekant importens värde räknad fob till 4.600 milj. kronor medan exporten stannade vid 3.200 milj. kronor. Sålunda uppstod ett underskott i handelsbalansen med 1.400 milj. kronor. Genom ett underskott på övriga osynliga poster steg underskottet i betalningsbalansen till 1.450 milj. kronor. Innebörden härav är att uppemot $\frac{1}{3}$ av 1947 års import icke kunde betalas med löpande inkomster utan endast genom ett anlåtande av valutareserven.

Före kriget visade den svenska betalningsbalansen i regel ett överskott, under ett av de sista förkrigsåren, 1938, uppgick detta till 70 milj. kronor. Den försämring i betalningsbalansen, som sålunda ägt rum, kan till en mindre del hänföras till en försämring av de osynliga posternas saldo. Den svenska handelsflottan hade visserligen år 1947 byggts upp till ett tonnage, som med närmare $\frac{1}{5}$ översteg förkrignivån. Men dess inseglingar i främmande valutor voro icke fullt tillräckliga att betala motsvarande kostnad för hemtransport av svenska varor på främmande kölar. Den stora kostnaden för dessa transporter sammanhängde icke endast med de höga frakterna utan även med den tillfälliga ansvällningen av importen från Amerika av sådana skrymmande varor som kol och koks. Icke heller före kriget uppstod dock något större saldo på betalningarna av transporttjänster i främmande valutor.

En viss försämring av de osynliga posternas netto hade även uppstått genom minskade ränteinkomster från vissa centraleuropeiska länder, en nedgång i turisttrafiken m. m.

Försämringen i vår betalningsbalans sammanhänger emellertid endast till en mindre del med en minskning i de osynliga posternas saldo. De största förändringarna ha ägt rum inom själva utrikeshandeln, där importen sedan år 1938 stigit med omkring 25 % och exporten samtidigt nedgått lika mycket. De ökade importöverskottet sammanhänger givetvis även med den stegring, som inträtt av både import- och exportpriser.

Gör man ett försök att fördela »ansvaret» för försämringen av betalningsbalansens saldo kommer man i grova drag till följande resultat. Försämringen på de osynliga posternas konto har en underordnad betydelse, dess andel ligger vid omkring $\frac{1}{10}$. Betydligt mer än hälften av försämringen sammanhänger med förskjutningen i exportens och importens volym. Återstoden beror på prisstegringen; att denna del blir så liten förklaras därav, att vi gynnats av en icke obetydlig förbättring i bytesrelationen mot utlandet, våra »terms of trade».

Hela Europa var ju samtidigt inne i en liknande betalningskris, men en jämförelse visar, att »ansvaret» för försämringen för hela Europa är fördelat på ett helt annat sätt. Europa betalade ju före kriget icke mindre än 1/3 av sin import från andra världsdelar med osynliga inkomster, framför allt i form av amortering och ränta på sina stora investeringar. Försämringen på de osynliga posternas konto förklarar icke mindre än 1/3 av försämringen i Europas betalningsbalans. Närmare 1/2 förklaras av prisstegringen för export och import; Europa som helhet har icke gynnats av några förbättringar i »terms of trade». Endast omkring 1/6 sammanhänger med försämrad export-import-relation.

Av denna jämförelse framgår, att för Sveriges del betalningskrisen i väsentligt högre grad än för Europa i övrigt sammanhänger med en volymmässig försämring av handelsbalansen. Sverige, det land som gått mest oskadat ur kriget bland de västeuropeiska länderna, har alltså paradoxalt nog i jämförelse med tiden före kriget visat den minsta förmågan att betala för sin import med sin export. Vid en jämförelse mellan olika länder av exportutvecklingens relation till importutvecklingen hamnar också Sverige längst ned i kön, endast överträffat av två länder med så ogynnsamma allmänna förutsättningar som Ungern och Tyskland.

Man kan här invända, att år 1947 i en rad olika avseenden var ett enormt år, som icke med fördel kan tjäna som utgångspunkt för en diskussion om vår utrikeshandels balansproblem under de närmaste åren. Man torde emellertid i regel ha haft överdrivna föreställningar om den abnorma karaktären hos 1947 års utrikeshandel och särskilt om detta års import. Visserligen påverkades importen detta år av överkonjunkturen inom landet och av den rusning efter varor västerifrån, som var naturlig efter kriget; ett föredrag i denna förening på hösten 1946 bidrog väl sannolikt till att påskynda denna tendens. Alltjämt rådde dock en betydande brist på varor ute i världen. I viss mån begränsades även importen av handelsregleringar och avtal.

Ställer man in importen i ett perspektiv på något längre sikt ter sig stegringen sedan förkrigstiden icke heller som särskilt anmärkningsvärd. Drar man upp en trend för importvolymens utveckling före kriget, ligger 1947 års import exakt i dess förlängning. Samtidigt hade dock landets samlade produktion, nationalprodukten, utvecklats något långsammare än tidigare. Tar man även hänsyn till tendensen mot ökad självförsörjning under och efter kriget, ledes man till den slutsatsen, att 1947 års import låg relativt högt — men föreställningen att den i mycket hög grad skulle överstiga den volym, som borde ha uppstått vid en mera normal utveckling, torde dock vara felaktig.

Ser man framåt i tiden, fram till Marshallårens slut i början av 50-talet, har man anledning räkna med en viss fortsatt utveckling i det

svenska näringslivet och av de däremot svarande importbehoven. Utvecklingen kommer visserligen sannolikt även i fortsättningen på vissa områden att gå i riktning mot en högre grad av självförsörjning. Det största bidraget härtill kommer att lämnas av den svenska järnindustrien, som under de närmaste åren kommer att slutföra en nydaning, som är enastående i dess historia. Produktionen kommer, som ett resultat härav, mot slutet av den närmaste femårsperioden att stiga med mer än 50 %, importen av handelsfärdigt järn kommer att minska med $\frac{2}{3}$ och det blir samtidigt möjligt att öka exporten upp till förkrigsnivån. Enbart genom denna insats kommer vår handelsbalans att förbättras med omkring 300 à 400 milj. kronor.

Men samtidigt måste man räkna med andra förändringar i näringslivet, som leda till ökade behov av importerade varor. Och om man icke vill slå in på en autarkisk självförsörjningslinje, synes det därför vara en relativt blygsam målsättning att vi vid slutet av den närmaste femårsperioden skall kunna balansera en import av 1947 års volym. En sådan import borde nätt och jämnt vara tillräcklig för att svara mot en balanserad svensk ekonomi utan ransoneringar, utan brist på viktigare varor, och utan produktionsregleringar annat än i undantagsfall.

Det har låtit under valrörelsen, som om ett sådant tillstånd vore målet för alla partiers strävan. Frågan är nu, hur snart den kan förverkligas. Att det inte kan ske inom de närmaste båda åren förefaller ganska uppenbart. Men kan det ske inom de närmaste fem åren eller ligger målet i en ändå mera fjärran och därför oviss framtid?

Målsättningen beträffande utrikeshandeln vilar naturligtvis i sista hand på en bedömning av, huruvida utvecklingen av produktionen i främsta rummet bör gå i riktning mot att öka exporten eller ersätta importen med inom landet producerade varor. Utvecklingen under de senaste 15 à 20 åren har främst gått i den senare riktningen. Den rikare differentiering av den svenska industrien, som kom till stånd under 1930-talet och som delvis innebar, att importen trängdes tillbaka, kan sägas ha varit ett naturligt uttryck för att den svenska industrien uppnått en sådan teknisk och ekonomisk mognad, att man nu kunde ge sig i kast med produktionsuppgifter på områden, där man tidigare icke kunnat konkurrera med utlandet. Detsamma gäller utan tvivel stora delar av den utveckling mot ökad självförsörjning, som under och efter kriget blivit resultatet av den svenska industriens fortsatta utbyggnad. Men redan på 1930-talet framträdde dock riskerna av att lägga upp en produktion i liten skala, avsedd i huvudsak endast för den begränsade svenska hemmamarknaden. Under den fortsatta utvecklingen har dessa risker blivit alltmera utpräglade och det är ganska uppenbart att en hel del av den nya produktion, exempelvis på det kemiska och meka-

niska området, som kommit till stånd under skydd av de senaste tio årens importsvårigheter, knappast skulle kunna uthärda konkurrensen från utlandet, om en friare handel åter blev möjlig.

Den slutsatsen synes därför vara väl grundad, att de svenska självförsörjningstendenserna nu på många områden löpt linan ut, att de i vissa delar innebära en mindre produktiv användning av våra resurser och att man i fortsättningen framför allt måste sikta på en utvidgning av den svenska exporten för att möjliggöra ett upprätthållande av en tillfredsställande import.

Ser man problemet på detta sätt blir tydligen en av de viktigaste uppgifterna för det svenska näringslivet och den ekonomiska politiken under de närmaste åren att genomföra och möjliggöra en betydande ökning av den svenska exportens volym. Om hänsyn tages till den förbättring av de osynliga posterna, som synes bli möjlig under de närmaste åren framför allt genom den fortsatta utbyggnaden av den svenska handelsflottan, kan storleksordningen av den ökning av exporten, som blir nödvändig för att vid slutet av den närmaste femårsperioden balansera en import, som närmar sig 1947 års volym, anslås till $1/4$ à $1/3$. I 1947 års priser uppgår värdet av en sådan exportökning till över 1 miljard kronor. Utgångspunkten är då den låga volym, till vilken exporten sjunkit efter kriget. En sådan stegring skulle därför endast innebära, att exporten når upp till eller möjligen något överskrider förkrigstidens volym. Om bytesrelationen gentemot utlandet åter skulle försämrats — och den risken kan man givetvis icke utesluta — ökas givetvis kravet på en utveckling av exporten.

En sådan målsättning kan förefalla relativt anspråkslös. Varje närmare undersökning av exportproblemen torde dock komma att visa, att även en så begränsad ökning av exporten, särskilt i jämförelse med förkrigstiden, måste komma att möta stora svårigheter.

Just på exportens områden har nämligen svensk ekonomi i samband med kriget passerat en av de avgörande vändpunkterna i sin utveckling på längre sikt. Exportkrisen är icke endast en följd av överkonjunkturen. Under denna blottar sig en mera djupgående strukturell kris för den svenska exporten.

Denna kris skulle, förenklat, kunna karakteriseras så, att vid tidpunkten för sista krigets utbrott det skede i huvudsak var avslutat, som byggde på en växande exploatering av de svenska naturtillgångarna. Ända fram till det senaste världskrigets utbrott funnos alltså orörda urskogstillgångar. Uttagen från dessa ökades år från år och utnyttjades för att öka den svenska exporten av trävaror, cellulosa eller papper.

När ingen under mellankrigsåren behövde bekymra sig om den svenska betalningsbalansen, när sålunda de växande importbehoven utan svårighet kunde betalas med ökad export, är en av de viktigaste förklaringarna,

att man utan svårighet år från år kunde öka uttagen från de svenska skogarna. Omräknad i ved motsvarade exportökningen i genomsnitt 1/2 miljon kbm per år, vilket i dagens priser för cellulosa och papper skulle ge en årlig exportökning av 50 à 75 milj. kronor. Betydelsen av detta tillskott framstår kanske bäst om man beräknar, vilken ökning av exporten, som skulle ha kommit till stånd, om skogsindustrien på samma sätt som i Kanada och Förenta staterna skulle ha kunnat fortsätta att byggas ut även under och efter kriget. Resultatet av detta tankeexperiment blir, att exportens värde i dag skulle ha varit mer än 500 milj. kronor större och mot slutet av Marshallperioden skulle ha stigit omkring 1 miljard över 1947 års nivå. I själva verket kan skogsexportens värde på grund av en oundviklig nedgång i volymen beräknas bli närmare 1/2 miljard kronor mindre än vid förkrigstidens volym. Summan av dessa belopp skulle tydligen vara mer än tillräcklig för att möjliggöra den exportökning, vilken tidigare angivits vara nödvändig för att åter skapa balans i vår utrikeshandel.

Det svenska folket har säkerligen icke varit medvetet om att dess ökade behov av bränsle, kläder, närings- och njutningsmedel före kriget utan svårighet kunde tillfredsställas tack vare en växande exploatering av de svenska skogarna. Men man har icke heller gjort klart för sig, att detta skede nu definitivt är avslutat, så att tvärtom en viss minskning av skogsexporten i jämförelse med de senaste förkrigsåren blir nödvändig, en nedgång som troligen endast med största svårighet kan uppvägas av den strävan mot högre förädling, som nu gör sig gällande inom hela skogsindustrien. Åtgärder för att minska förbrukningen av trävaror och papper inom landet — otvivelaktigt finns ett betydande utrymme för sådana åtgärder — kan endast i mindre grad bidra till att hålla exporten uppe. Även om sådana åtgärder genomförs synes det oundvikligt, att exporten av sågade varor går ned från 800 à 900.000 stds före kriget till 600.000 stds, d. v. s. med omkring 1/3, och att den samlade exporten av massa och papper sjunker från 2,8 milj. till 2,4 milj. ton, d. v. s. med 1/7.

Av en egendomlig tillfällighet erbjuder den svenska malmbrytningen en viss parallell till utvecklingen inom skogsindustrien. Det är ju allmänt bekant att den mest lättbrutna delen av de nordländska malmfälten, dagbrottet i Kiruna, som svarar för ungefär hälften av Sveriges malmexport, har en relativt begränsad livslängd. Man ställs därför även på detta område inför svårlösta övergångsproblem, när det inom några år gäller att i större utsträckning övergå till den mera kapital- och arbetskrävande djupbrytningen. Att under en sådan övergångsperiod mera varaktigt icke endast upprätthålla produktionen utan även genomföra en mera betydande ökning, reser givetvis stora, måhända alltför stora, svårigheter.

Den svenska exportindustrien står sålunda inför ett nytt skede, där den fortsatta utvecklingen av exporten helt måste inriktas på produkter av mera differentierat slag. En sådan export har ju sedan länge utvecklats vid sidan av de stora stapelvarorna men i framtiden måste den icke endast fylla ut den lucka, som uppstår genom nedgången av skogsindustriens exportvolym, utan måste även bära hela bördan av exportstegringen.

Som jag nyss berörde är ju skogsindustrien själv inne på sådana utvecklingslinjer. Men även på andra exportområden — järn och stål av kvalitetstyp, järnmanufaktur, verkstadsprodukter, specialprodukter från textilindustri och kemisk industri — blir nu en utveckling av exporten av avgörande betydelse, om balans i vår utrikeshandel skall kunna uppnås utan hämmande regleringar av importen.

Vad finns det då för möjligheter att under den närmaste femårsperioden uppnå en sådan ökning av den mera differentierade exporten samt därigenom motväga nedgången i stapelvarornas kvantitet och uppnå en sådan exportökning, att man inom denna period skulle kunna finansiera en relativt full försörjning med importvaror. Tydligt är att — alldeles oavsett de ansträngningar, som kunna läggas ned för att öka den vidare förädlingen av skogsprodukter — tyngdpunkten vid en sådan exportexpansion måste läggas utanför de stora stapelvarornas område. På detta område, inom vilket järn- och stålexporten samt exporten av verkstadsprodukter bildar tyngdpunkten, måste den procentuella ökningen tydligen bli större än den fjärdedel eller tredjedel, varmed hela exportens volym måste ökas. För att balans i utrikeshandeln skall kunna uppnås måste på detta mindre stapelbetonade område exportökningen inom den närmaste femårsperioden i genomsnitt sträckas upp emot 50 %.

Som var och en lätt förstår, är detta ett mycket ambitiöst program, och man kan redan från början utgå ifrån att det i flera olika avseenden krävs relativt gynnsamma förutsättningar, för att det skall kunna förverkligas.

I själva verket visade exporten utanför de stora stapelvarornas krets redan på 30-talet en tendens att stagnera eller gå tillbaka. Detta sammanhänge troligen i främsta rummet med den försämring av det internationella handelspolitiska klimatet, som då började göra sig gällande.

Den svenska utrikeshandeln har såsom påvisats tidigare haft en utpräglat multilateral inriktning. Mot slutet av 20-talet, multilateralismens sista blomstringsperiod, hade icke mindre än 1/3 av den svenska utrikeshandeln en multilateral karaktär, d. v. s. tog formen av import- eller exportöverskott. Redan under 30-talet började på grund av de handelspolitiska restriktionerna den multilaterala inriktningen att för-

svagas. Nu efter kriget har som bekant handelspolitiken över hela världen alltmera inriktats på en bilateral balansering av handelsutbytet mellan olika länder. Detta måste i förening med den restriktiva importpolitiken komma att innebära, att där överskott kapas bort, gamla marknader ofta gå förlorade, vilka det sedan kan bli svårt att återvinna. Särskilt i de fall, då våra produkter betraktas som lättare umbärliga eller då vederbörande land självt önskar övertaga förädlingen och anser sig kunna tillverka motsvarande produkter inom landet, kommer exporten lätt i kläm mellan de bilaterala kvarnstenarna. Sådana förändringar i den handelspolitiska situationen har infört en ny typ av mycket stora risker för den svenska exporten.

Det är naturligt att en export av mera differentierat och därför också i regel mera högförädlad slag måste bli särskilt känslig för sådana rubbningar i betalningsförhållandena mellan olika länder. Stapelvarorna äro utan tvivel mera fungibla så att de, när hinder för exporten uppstår på en marknad, kunna flyttas över till en ny marknad, där det bilaterala läget är mera gynnsamt för exporten. Även om stapelvarorna också bli lidande av de bilaterala tendenserna, kan dock skadan relativt sett bli mindre i sådana fall. Den mera differentierade exporten är utan tvivel mera beroende av att skapa och behålla en varaktig marknad. Inarbetandet av järn- och stål- eller verkstadsprodukter på en ny marknad kräver omfattande och ofta dyrbara tekniska, organisatoriska och kommersiella förberedelser. I många fall äro förhållandena sådana, att man först efter flera år kan komma fullt in på en marknad och skörda frukterna av det tidigare exportarbetet. Särskilt typiska exempel på detta förhållande utgör sådana exportvaror som telefoner och bilar.

Under nuvarande handelspolitiska förhållanden ha riskerna i hög grad ökats för att de investeringar, som göras i nya marknader, en dag kunna gå förlorade genom en förändring i den handelspolitiska situationen. Övergången till en mera differentierad högförädlad export innebär sålunda en betydande ökning av de med exportverksamheten förenade riskerna. I och för sig kräver ju för övrigt en sådan export mera av tekniskt och kommersiellt arbete för att åstadkomma en anpassning till olika marknaders förhållanden. Den kräver sålunda också en långt större stab av folk med erfarenhet av utländska marknadsförhållanden.

Det är också typiskt för många produkter inom detta område att en utveckling av utländska marknader icke endast kräver betydande investeringar i de kommersiella förberedelserna utan att krediter ofta måste lämnas till kunderna, om man skall lyckas hävda sig i den internationella konkurrensen. En export av denna typ kräver sålunda ofta en stark finansiell bas, en sådan som Sverige med sin gynnsamma betalningsbalans bildade under 1920-talet. Möjligheterna att utveckla en sådan

export begränsas därför starkt om landet — såsom nu är fallet med Sverige — befinner sig i ett läge med svag likviditet. Även om svårigheten att lämna kredit icke utesluter en utveckling av exporten, kommer den säkerligen i många fall att resultera i ett sämre utbyte, därför att man måste acceptera lägre priser.

Det är alldeles uppenbart, att möjligheterna att förverkliga en exportutveckling av här antytt slag i hög grad blir beroende av den internationella utvecklingen under de närmaste åren, både vad gäller de handelspolitiska förhållandena och vad gäller konkurrensen från andra länder. Osäkerheten om vad som i detta avseende skall hända är förvisso stor. Särskilt frågar man sig, vilka verkningar de europeiska rekonstruktionsplanerna i anslutning till Marshallplanen komma att få för den svenska exportens utveckling.

Som bekant har i dessa planer ingått att med olika åtgärder försöka skapa möjligheter för ett friare handelsutbyte mellan olika länder. Man arbetar ju i Parisorganisationen febrilt på att finna nya former för att återupprätta ett betalningssystem av multilateral typ. Provisoriskt har man trots sig kunna upprätta ett system av internationella betalningar med stöd av Marshallkrediterna. Men man måste nog säga, att ansträngningarna att finna formerna för ett mera permanent system, hittills i stort sett har visat sig fruktlösa. Ännu är det därför en öppen fråga, om man inom överskådlig tid kan komma ifrån de nuvarande tendenserna mot en bilateral balansering av handeln. I vissa fall kan givetvis ett sådant system gynna vissa exportindustrier, som annars icke skulle kunna konkurrera på världsmarknaden, men i stort sett bör det, som jag har sökt visa, verka hämmande på den svenska exportens utveckling.

Ett annat projekt, vid vilket stora förhoppningar ha fästs, är planerna på att skapa en europeisk tullunion. Det är inget tvivel om att Amerikas Förenade Stater tack vare sin stora hemmamarknad har lyckats undgå en stor del av de svårigheter, som följa med de restriktiva handelspolitiska tendenserna. Skulle det lyckas att upprätta en liknande fri marknad inom Västeuropa, borde detta ha liknande gynnsamma verkningar. Man får komma ihåg, att en sådan tullunion skulle innebära en fri tillgång till hela den europeiska marknaden men ett bevarat skydd av denna marknad mot konkurrensen från Amerika eller andra transoceaniska länder. Våra möjligheter att sälja sådana varor som papper, snickerier, bilar, kylskåp etc. på den europeiska marknaden, skulle givetvis radikalt förbättras, om en sådan friare marknad kunde skapas.

Alltför stora förhoppningar kunna emellertid ej fästas vid möjligheten, att arbetet på en europeisk tullunion skall leda till resultat inom de närmaste åren. Tullarna i Europa representera för övrigt ett mindre allvarligt hinder än övriga restriktioner för handeln och dessa bottna ytterst

i betalningsproblemen. Så länge dessa icke kunna lösas, kan man inte hoppas på en utveckling mot en friare handel inom Europa.

Parallellt med diskussionen om det europeiska samarbetet pågår som bekant arbetet på att skapa ett intimare ekonomiskt samarbete mellan de nordiska länderna. Det är givet, att de resultat, som kunna uppnås inom ett så begränsat område, ha långt mindre betydelse än motsvarande framsteg mot ett vidare internationellt samarbete.

Men uppenbart är, att ju större svårigheterna bli på världsmarknaden, desto större betydelse måste vi här i Norden tillmäta möjligheterna att skapa en större gemensam nordisk hemmamarknad. Övertygelsen därom synes emellertid ej vara lika stark i alla de nordiska länderna, och även på detta mera begränsade område kan man kanske därför ej räkna med alltför stora resultat inom de närmaste åren.

Om det internationella samarbetet för att skapa en friare handel kan man sålunda säga, att vi ha all anledning att offra våra krafter på att befrämja dess utveckling. Men man har å andra sidan ej anledning att se alltför ljust på möjligheten att på denna väg under de närmaste åren skapa mera gynnsamma förutsättningar för vår export.

När man söker bedöma möjligheten att utveckla vår export, måste hänsyn även tagas till den utveckling, som samtidigt pågår i andra länder. Får man tro alla de planer, som uppgjorts i olika länder, skulle den närmaste femårsperioden komma att kännetecknas av en våldsam expansion inom näringslivet i olika länder, framför allt i riktning mot en ökad industrialisering. Samma tendens går igen såväl i transoceaniska länder som i olika delar av Europa. För Västeuropas del sammanfattas som bekant dessa utvecklingsplaner i det långtidsprogram för den europeiska produktionen, som knutits till Marshallplanen.

Det är självklart, att den motsvarande investeringsverksamheten i olika länder kommer att skapa en gynnsam konjunktur för många av våra exportindustrier, som just ha denna inriktning. Industrialiseringsprocessen runt hela jorden kommer väl att fortsätta i åtskilliga årtionden och vi ha anledning tro att det i det sammanhanget kommer att finnas utrymme för en konkurrens med svenska produkter.

Den andra sidan av bilden är emellertid, att ett flertal europeiska länder stå inför samma problem att balansera sin utrikeshandel, som Sverige nu gör, och det är sannolikt, att de i många fall komma att söka en lösning i samma riktning. Konkurrensen kommer därför säkerligen att i många fall skärpas just på sådana områden, där vi själva anse oss ha expansionsmöjligheter. På vissa områden börjar man redan tala om risk för överproduktion.

På grund av dessa tendenser har man inom Parisorganisationen på allvar börjat diskutera risken av att industriprodukternas priser komma

att falla, särskilt i förhållande till de råvaror och livsmedel, som måste hämtas från transoceaniska länder, och man har mer och mer börjat intressera sig för att parallellt med den industriella utvecklingen i Europa få till stånd en utveckling av de transoceaniska områdena i riktning mot ökad råvaru- och livsmedelsproduktion. På detta sätt hoppas man, att det ökade utbytet av europeiska industriprodukter skall kunna balanseras av en ökad tillgång på råvaror och livsmedel.

Dessa problem utvidga sig till världsekonomiska frågor av jättestor format, där bland annat frågan kommer in, huruvida Förenta staterna skulle kunna bidra till finansieringen av de mera utvecklade transoceaniska länderna och deras råvaruproduktion, för att därigenom även på längre sikt bortom Marshallperioden kunna sätta de dollar i rörelse, som världen i övrigt behöver för att kunna balansera sin handel på Amerika.

Dessa frågor äro av alltför stor räckvidd för att det skall vara möjligt att här taga upp dem till en mera ingående diskussion. Men det räcker måhända med dessa antydningar för att visa, att man inte enbart har anledning räkna med möjligheten av en gynnsam internationell konjunktur utan att det finns många anledningar till komplikationer, som i hög grad kunna försvåra den svenska exportens utveckling.

Den slutsats man sålunda kommer till beträffande möjligheten att inom de närmaste fem åren skapa balans i vår utrikeshandel vid en tillräckligt stor import, kan sålunda icke sägas enbart vara ägnad att inge optimism. Vissa möjligheter att uppnå ett sådant mål synes föreligga och de borde kunna förverkligas under gynnsamma förhållanden och om stora ansträngningar göras på alla håll för att påverka utvecklingen i rätt riktning. Men risken synes uppenbar, att vi icke ens efter fem års arbete kunna komma så långt att flertalet ransoneringar och restriktioner kunna upphävas. Å andra sidan är risken betydande att vi vid periodens slut stanna långt ifrån målet och att regleringssystemet inom landet för konsumtion och produktion i stor utsträckning måste bestå.

På en speciell viktig punkt förefaller det som om slutsatsen måste bli klart pessimistisk, nämligen beträffande våra möjligheter att speciellt balansera handeln på USA. Även vår handel på USA kommer att försvåras genom nedgången i skogsindustriens kapacitet. Det är icke sannolikt att det kan visa sig lösningsbart att låta minskningen av den svenska massaexporten enbart gå ut över den europeiska marknaden eller att ytterligare svälta ut den för att kunna öka exporten till Amerika över förkrignivån. Möjligheten att öka exporten till Amerika av mera förädlade varor hålles å andra sidan tillbaka av de höga tullarna och olika svårigheter för en utländsk firma att arbeta sig in på den amerikanska marknaden. Omdömet från våra exportörer är ofta det, att man i vissa

fall anser sig kunna ta upp konkurrensen med amerikanska varor, exempelvis på den sydamerikanska marknaden, men att man icke har någon större chans att tränga in med sina produkter i lejonets egen kula. Produktionen för den amerikanska marknaden — där en sådan är möjlig — överlåtes ofta på ett amerikanskt dotterbolag eller en annan amerikansk firma, som arbetar på licens.

Utsikterna att under nuvarande förutsättningar utjämna balansen på Nordamerika genom en ökad export får därför bedömas som minimala. Vill man bemöda sig att uppnå en balans i dollarbetalningarna, finnes därför sannolikt ingen annan utväg än att ställa om importen mot andra marknader. Det blir därvid icke endast fråga om att eliminera den abnorma ansvällningen av importen, som ägt rum närmast efter kriget, utan även att flytta över mera normal import till andra marknader. En sådan utveckling ligger också delvis i linje med de allmänna europeiska strävandena att genom ökade inköp inom Europa göra vår världsdel mindre beroende av import från transoceaniska länder.

Möjligheten att genomföra en sådan omställning av importen blir givetvis beroende av hur det europeiska rekonstruktionsprogrammet utvecklar sig. Den viktigaste delen därav blir utan tvivel, att den tyska basproduktionen åter sättes i gång. I den mån detta icke sker i samma utsträckning som före kriget, blir det desto mer angeläget att andra länder inom Europa kunna övertaga Tysklands gamla roll att stå för en billig europeisk massproduktion.

Oavsett hur utvecklingen går i dessa avseenden synes det sannolikt att Förenta staterna på många områden kommer att behålla sin nuvarande stora konkurrenskraft. Den enklaste lösningen av både vårt och andras dollarproblem vore givetvis en kraftig depreciering av alla valutor i förhållande till dollarn. Detta skulle automatiskt medföra en omställning av importen till andra marknader. En tröst i nuvarande läge kan nämligen vara, att vi endast i fråga om ett fåtal produkter, speciellt vissa slag av maskiner, äro obetingat beroende av den amerikanska marknaden, medan importen därifrån i övrigt endast är bunden av pris- och kostnadshänsyn. — Kommer icke någon sådan förändring i växelkurserna till stånd, återstår endast att genom importkontroll dirigera importen till andra marknader. Risken synes tyvärr stor, att vi åtskilliga år framåt nödgas fortsätta med en kontroll av importen, även om detta icke skulle vara nödvändigt för att skära ned dess totala volym utan enbart för att kunna rätta till balansen i våra dollarbetalningar.

Jag har i det föregående främst uppehållit mig vid de internationella problem, som komma att bli av betydelse för utvecklingen av Sveriges handels- och betalningsbalans. Till de gynnsamma förutsättningar, som

äro nödvändiga för att denna balans skall kunna skapas, måste man emellertid också räkna de åtgärder, som kunna vidtagas på den svenska marknaden för att rätta till den inre balansen och därigenom befrämja produktionen och exporten.

När jag tidigare uppställt som en huvudtes att den nuvarande krisen för utrikeshandeln i hög grad är av strukturell natur, kan detta sägas innebära, att jag sökt påvisa, att även om den inre balansen skulle återställas, detta knappast kan väntas automatiskt resultera i en yttre balans. När man möter den motsatta uppfattningen, är den ofta kombinerad med en överdriven föreställning om möjligheten att snabbt omdisponera våra produktiva resurser för export. En närmare analys visar i själva verket att det endast är en liten, mycket speciell och därför desto mer dyrbar del av vår produktionskapacitet, som verkligen med fördel kan användas för exportproduktion. Det var säkerligen en felaktig uppfattning på denna punkt, som ledde till att man så lättsinnigt sökte reducera betydelsen av våra miljardkrediter. Den som söker studera möjligheterna att öka exporten finner snart, att han icke kan röra sig med 100-tals, än mindre med 1.000-tals miljoner, utan att det blir frågan om att med mycken möda skrapa ihop mindre belopp från många olika håll.

På grund av denna trögrörlighet hos produktionsfaktorerna skall man inte tro att man enbart genom en förnuftig balanspolitik skall kunna lyckas omgående få en sådan anpassning, att även utrikeshandeln utan vidare kommer i balans. I varje fall torde detta knappast kunna ske vid en hög sysselsättningsnivå utan endast om man minskar köpkraften i så hög grad, att en betydande arbetslöshet uppstår. Och detta är ju icke något, som någon har velat uppställa som mål för den ekonomiska politiken.

Denna uppfattning om betydelsen av den inre balanspolitiken innebär givetvis icke ett försök att förringa dess betydelse i sammanhanget. Tvärtom är det uppenbart, att utan en framgångsrik sådan politik, kombinerad med särskilda åtgärder för att befrämja utvecklingen av produktionen och exporten, kunna vi aldrig lyckas komma ut ur den nuvarande betalningskrisen.

Det första kravet på den ekonomiska politiken är och förblir givetvis det gamla, att man så långt möjligt måste göra ett slut på överkonjunkturen inom landet och försöka skapa den efterlängtade inre balansen.

Det förefaller vid det här laget nästan överflödigt att gå in på överkonjunkturens skadliga verkningar på produktionen och speciellt exporten. Arbetskraften dras till andra diverse sysselsättningar. — Företagen lockas av överkonjunkturen att främst ägna sina omsorger åt hemmamarknaden i stället för att arbeta upp ny export. — Effektiviteten häm-

mas genom uppkomsten av oekonomisk produktion, genom feldisponering av arbetskraften och outnyttjad kapacitet, genom hög frånvarofrekvens, stor omsättning av arbetskraft och därmed sammanhängande ökad kassation av varor och sänkt kvalitet.

En ökning av produktionen per arbetare är ju i nuvarande läge praktiskt taget den enda vägen till ökad produktion. Kunde produktiviteten under de fem närmaste åren höjas med 10 %, vilket synes ligga inom det möjligas gräns, skulle nationalprodukten stiga med 2.5 miljard kronor. Om en av dessa miljarder kunde tillföras exporten och om investeringarna hållas nere vid nuvarande nivå, skulle konsumtionen kunna ökas med 1.5 miljard. Folkmängden stiger samtidigt med 5 %, men möjligheten skulle ändå bestå att undgå en sänkning av konsumtionen och den individuella standarden skulle kanske kunna höjas med några procent. Dessa resultat synas ligga inom räckhåll, om vi genom en framgångsrik balanspolitik lyckas frigöra våra potentiella produktionskrafter.

Men detta är ett perspektiv på något längre sikt. Det är under de närmaste åren som balanspolitiken måste sättas in med all kraft, om vi skall ha något hopp att komma i yttre balans inom de närmaste fem åren. För att detta skall bli möjligt måste nämligen arbetskraft och företagarnitiativ snarast möjligt tillföras den vitala exportproduktionen. Det blir i varje fall först mot periodens slut som större produktionsökningar bli möjliga och en större förbättring av betalningsbalansen kan påräknas.

Vill eller kan vi inte taga upp betydligt större utländska krediter, än som hittills diskuterats, blir emellertid samtidigt ytterligare inskränkningar av importen nödvändiga de närmaste åren, även vid en kraftfull inre balanspolitik. Vi komma därför ej ifrån ransoneringar och regleringar under de närmaste åren. Alternativet till större dollarlån blir troligen inskränkningar av konsumtionen under nuvarande nivå, varvid köpkraftsminskning, ransoneringar, en lämplig prispolitik och varubrist få samverka.

Här framträder tydligt ett svårt dilemma för den ekonomiska politiken. Bristen på varor kan icke helt elimineras förrän exporten kommit i gång, om man inte vill driva köpkraftsrestriktionerna så långt, att en betydande arbetslöshet uppstår. Hemmamarknaden kommer därför alltså jämt att locka och dra, och det fordras en särskild stimulans för att företagsamhet och arbetskraft skall dragas åt exporten.

Åtgärderna för att befrämja exporten får tydligen i denna situation bli av två slag:

Dels gäller det att röja väg för den nya produktionen genom djungeln av regleringar och befria de exporterande företagen från jobbet att i

det oändliga nöta kommissionernas mattor. Alla frågor inom reglerings-ekonomien, som angå ett företag, borde kunna lösas i ett sammanhang.

Dels gäller det att ge företagen den ekonomiska stimulans, som uppväger de risker, som äro förenade med nya exportföretag. Vid nuvarande beskattning utövar tydligen den trygga hemmamarknaden en större lockelse.

De skärpta importregleringarna under de närmaste åren komma att göra det särskilt svårt att vända strömmen. — Den största risken för vår ekonomi är att vi ej kunna komma ur den nedåtgående spiral, som har sitt ursprung i importregleringarna och som obevekligt driver utvecklingen mot hemmamarknaden. Resultatet blir en mindre och mindre effektiv produktion inriktad på självförsörjning. Den utvecklingen framstår endast som en sista motbjudande utväg, vilken måste accepteras, om hela det internationella samarbetet skulle svikta. Vi få då med en lägre effektivitet och en sänkt standard bära följderna av den internationella handelns sammanbrott.

Men det synes vara en plikt både mot oss själva och mot det internationella samarbete i vilket vi gått in att söka vrida utvecklingen i motsatt riktning. Uppgiften ter sig nästan hopplöst svår. Den kan i varje fall icke lösas enbart genom nya regleringar eller aldrig så vackra allmänna planer utan endast genom en positiv, skapande samverkan av alla vårt lands ekonomiska krafter.

Härefter yttrade:

Ordföranden, disponent **H. Throne-Holst**: Jag ber att på föreningens vägnar få rikta ett varmt tack till professor Svenilson för hans föredrag. Den fråga som här har behandlats är ju icke enbart av grundläggande betydelse för hela vår framtida politik. Den är också av en sådan karaktär att den för att överhuvud taget kunna bedömas kräver en översikt och en insikt i ekonomiska frågor, som tyvärr alltför få kunna förutsättas äga. Så mycket mera tacknämligt är det att professor Svenilson har velat ställa sig till förfogande och med sin omfattande och allsidiga kunskap om svenskt näringsliv och med sin vilja till förutsättningslös bedömning framlägga denna fråga.

Jag antar liksom inledaren att de framlagda slutsatserna kunna bli föremål för meningsskiljaktigheter, och jag hoppas att detta skall komma fram i den följande diskussionen. Särskilt vågar jag hoppas på meningsyttringar från näringslivets målsmän. Det är ju åtminstone någon gång så att man genom praktisk erfarenhet kan nå slutsatser som man med enbart tänkande — om också mycket skarpsinnigt — endast med stor möda och efter många misstag kan komma fram till. Jag önskar med detta endast understryka betydelsen av inledarens ord, att det för att vi skola nå en lycklig lösning på våra problem kräves samverkan mellan alla de parter som kunna bli berörda av de beslut som måste fattas.

Jag ber ännu en gång att få tacka professor Svenilson för hans intressanta och upplysande föredrag.

Fil. dr. **H. Nordenson:** Det är ett stort ansvar herr ordföranden lägger på mina axlar, då han ber mig ta upp diskussionen. Jag skall i alla fall försöka komma med några reflexioner i anledning av föredraget.

Inledaren gjorde gällande i början av sitt anförande, att man i diskussionen om vår ekonomiska politik i alltför hög grad har koncentrerat sig kring frågan om den inre balansen, balansen mellan köpkraften och tillgången på varor och tjänster, samt bortsett från den andra sidan, och han underströk starkt betydelsen av vår betalningsbalans. Jag tyckte att han kanske gick något väl långt, då han sade att grunden för hela den ekonomiska diskussionen är frågan om betalningsbalansen. Emellertid modifierade han något sin ståndpunkt senare, när han betonade vikten av att en inre balans kommer till stånd.

Jag kan gå med på hans synpunkt att även om vi skulle få en inre balans i vår ekonomi, så följer därav icke omedelbart en yttre balans. Men jag tror, att det omvänt också gäller, att även om vi skulle få balans i vår handel, så komma vi därmed inte fram till den inre balansen. Problemen hänga sålunda ytterst intimt ihop, och det förefaller mig som om det mest centrala kanske är frågan om den inre balansen.

Inledaren redogjorde ingående och på ett utomordentligt intressant sätt för våra möjligheter att förbättra vår ställning i förhållande till utlandet. Det var tyvärr ganska pessimistiska resultat han kom till. De vägar som stå till buds äro ju att aktivera exporten eller att skära ned importen. Vilken väg man än går, måste det inverka på förhållandena inom landet. Öka vi exporten, så måste den ta i anspråk en ökad del av produktionen och därmed även av arbetskraften samt i motsvarande grad minska varutillgången på hemmamarknaden och alltså öka spänningen. På samma sätt skulle en nedskärning av importen minska vår tillgång på varor och sannolikt framkalla en hel del ersättningsproduktion, som i sin tur skulle inverka ogynnsamt på exportmöjligheterna. Vilken väg vi än gå synes det mig ofrånkomligt att vi få en försämring av den inre balansen, och därmed kommer jag alltså till att denna dock står som ett av de mest centrala problemen i hela diskussionen om vår ekonomiska framtid.

Vi vänta nu med spänning på det ekonomiska program, som kan antagas framkomma som resultat av överläggningarna mellan socialdemokratiska partistyrelsen och L.O. Men i avvaktan på detta ha vi egentligen intet annat program för vår ekonomiska politik än det som utformades i riksdagen i juni i samband med den ekonomiska debatten. Det framlades av bankoutskottet, och till det programmet anslöt sig inte bara det socialdemokratiska partiet utan även två av de borgerliga partierna. Det var endast ett av de borgerliga partierna, som anmälde en avvikande uppfattning. Detta program måste därför anses vara i hög grad tongivande för vår fortsatta politik, och det har ju också varit föremål för en utomordentligt livlig diskussion under den gångna valrörelsen.

Jag har i dagarna läst om detta program och kunde då inte undgå en känsla, att programmet är ganska magert och ger mycket litet synpunkter på hur man skall komma ur svårigheterna. Där rekommenderas en hel del åtgärder vilka delvis redan äro realiserade, såsom överbalansering och åtgärder för ökat sparande. De åtgärder, som man trycker mest på och särskilt vill intensifiera, äro importbegränsning och investeringsbegränsning. Importbegränsning kan, som jag nyss nämnde, endast ske i begrän-

sad omfattning på grund av de ogynnsamma återverkningar, som den måste få på tillgången på varor, och investeringsbegränsning kan inte heller anlitas i så synnerligen stor omfattning utan att till sist leda till arbetslöshet, vilket man ju vill undvika.

Reservanternas program avviker så till vida att man där har rekommenderat åtgärder som begränsa köpkraften — det har närmast varit fråga om att upphöra med obligationsköpen och att uppsuga köpkraft på olika sätt, eventuellt genom en omsättningsskatt. Jag skall inte ingå på dessa problem, vilka i dagarna som bekant mycket utförligt diskuteras och belysts av doktor Per Jacobsson i ett par artiklar i Dagens Nyheter. Jag vill emellertid understryka, att enligt min mening den väsentliga olikheten mellan dessa program är, att reservanternas program utgår från att man inte kan nå resultat genom att använda några enstaka medel utan att man måste använda alla till buds stående medel och att man genom att använda alla medel kan begränsa sig till mindre hårda framstötter i varje särskild punkt, vilket är angeläget, därför att alla de medel, som stå oss till buds, har en dubbelverkan, så att vi genom att använda dem i alltför hög grad kunna komma att motverka syftet.

Den andra skillnaden är, att reservanternas äro beredda att ta den konsekvens, som detta s. k. strävare program har med avseende på medborgarnas levnadsstandard. Man har menat, att vi borde ta en övergångsperiod med besvärligheter för att fortare komma till gynnsammare förhållanden. Om vi skola bedöma möjligheterna att nu komma ur krisen, tror jag det är ganska viktigt att konstatera att denna olikhet i inställningen i själva verket är rätt djupgående.

Jag vill här citera några uttalanden från ledande politiskt håll beträffande utvecklingen under kriget och våra möjligheter att komma ur krisen:

»Utströmningen av vår valutareserv har varit en ofrånkomlig följd av utvecklingen under kriget. — Det förefaller osannolikt, att man efter kriget skulle kunnat göra någonting annat än att låta valutareserven löpa och köpa upp vad som var nödvändigt. — Att vi skulle ha kunnat sköta vår inre ekonomi på ett sådant sätt, att det skapats en automatisk balans i utrikeshandeln efter kriget, förefaller alldeles uteslutet. — I hela denna utveckling har det varit en rad faktorer över vilka vi inte ha varit herrar. — Hur man vill avväga det önskvärda i en höjning av konsumtionsstandarden mot det arbete för framtiden, som investeringar innebära, är en fråga om avvägning mellan nutid och framtid. — Det är inte utan vidare givet att under alla förhållanden en snabbare takt i utvecklingen måste uppfattas såsom mera förmånlig än en standardhöjning. — Vilja vi inte ha det tryck på statsmakterna, som kommer från stora breda folklager, så få vi försöka göra oss kvitt det trycket, och det kan man göra genom att i politiskt hänseende modifiera eller avskryva demokratien. — Vill man driva en politik med full sysselsättning, så kan man knappast undvika den överfulla sysselsättningen, och därigenom ställas vi inför frågan, om det är möjligt att klara den utan ganska långtgående regleringar.»

Det förefaller mig som om dessa resonemang äro djupt pessimistiska, jag skulle nästan vilja säga defaitistiska. De äro pessimistiska med avseende på vår möjlighet att föra en fast ekonomisk politik under och efter kriget. De giva efter för stundens anspråk vid avvägningen mot fram-

tidens krav, och de äro pessimistiska i fråga om statsmakternas förmåga att bemästra marknadens kortsiktiga krav. De äro emellertid av betydelse, ty samtliga dessa uttalanden äro gjorda av landets finansminister i en debatt om det samhällsekonomiska läget, och sådana tankar ha framförts under hela debatten i fortsättningen.

Jag erinrar om några uttalanden, som gjorts under valrörelsen. Statsministern framhöll under denna, att vi borde lösa vårt problem om den inre balansen genom att hålla stabila priser, stabila löner och stabil ränta samt icke minst bibehålla en oförändrad levnadsstandard. Detta underströks även kraftigt av finansministern, och härtill anslöt sig ju också ledaren för ett av de borgerliga partierna. Som jag förut nämnde, är det endast ett av de borgerliga partierna, som har strukit under nödvändigheten av att vi få tänka oss att föra den s. k. stramare politiken, d. v. s. att kunna ge avkall på levnadsstandarden under en övergångsperiod för att komma till jämvikt.

Jag kan inte låta bli att stanna vid detta, därför att det förefaller mig vara en mycket ohållbar politik man vill föra. Vad vi ha gjort här i landet under och efter kriget innebär helt enkelt att vi ha levat över våra tillgångar. Vi ha uppehållit vår konsumtion på ett högt plan genom att ta i anspråk våra valuta- och guldreserver, och nu äro vi i färd med att i ganska hög grad konsumera våra lagerreserver. Vad man föreslår som botemedel är att låsa alla de ekonomiska faktorer, som bestämma det ekonomiska livet, vid det nuvarande läget, och ändå tror man att man kan komma ur de svårigheter vi ha. Jag frågar, om detta kan vara rimligt. Det innebär ju detsamma som att en person, som har levat över sina tillgångar och råkar i ett kritiskt läge, skulle kunna komma till en god affärsställning igen genom att fortsätta att leva på samma standard. Om man verkligen kan visa något exempel i historien på att en person eller en firma eller ett land har kommit till god balans genom att fortsätta att leva över sina tillgångar, då är det sträva programmet felaktigt. Men däremot kan man peka på ett otal exempel på motsatsen, och det förefaller mig som om vi måste konstatera det kalla faktum, att det inte finns någon möjlighet att komma till balans utan att vi verkligen ta ett krafttag och finna oss i vissa övergående svårigheter.

Man har betecknat denna ståndpunkt som ett utslag av djup pessimism. Det är den ingalunda. Jag har — och där tror jag att jag har flertalet av de svenska näringsidkarna bakom mig — en mycket optimistisk uppfattning om vad det svenska näringslivet kan åstadkomma. Kunna vi, genom att under en övergångstid skära ned våra anspråk, åstadkomma den nödiga balansen inom landet mellan tillgång och efterfrågan, så är det min övertygelse att vi också skola ganska snabbt återuppta uppbyggandet av vårt välstånd och återhämta vad vi ha satt tillbaka för att sedan också gå vidare. Jag tror att det svenska näringslivet har stora möjligheter därvidlag, om de rätta betingelserna skapas. Det är klart, såsom vi hört av inledaren att det blir svårigheter att skaffa en del av de varor vi behöva, men trots detta är jag ganska optimistisk om möjligheterna på lång sikt.

Däremot kan jag inte se någon möjlighet för oss att komma i ett sådant läge enbart med den politik, som skisserats här under det sista halvåret och som förordas från ledande håll. En sådan status quo-politik måste

enligt min mening leda till försämrade förhållanden. Vi ha ju redan nu svårigheter att importera alla de varor vi behöva för vår produktion. Vi ha sålunda att räkna med en försämrad försörjning av varor, och därmed blir det också en försämring av våra konsumtionsmöjligheter och en försämring av inre balansen. Fortsätta vi då med samma politik som alltjämt vidmakthåller köpkraftsöverskottet, så kan jag inte förstå annat än att vi få ett ständigt ökat tryck på marknaden, som skapar behov av ständigt nya regleringar. En status quo-politik sådan som den skisserade för oss längre och djupare in i regleringarnas, kontrollens och bundenhetens samhälle. Vi vilja ju alla komma ifrån regleringarna, och det är såvitt jag förstår inte möjligt på något annat sätt än att vi komma till jämviktsläge. Komma vi dit, så kunna vi utan vidare släppa ransonerings-, priskontroll- och en hel del andra regleringar. Då sköter marknaden sig själv. Men innan vi komma dit, kunna vi inte räkna med att komma ifrån hela den reglering som vi nu lida under och som i så hög grad dämpar vår verksamhet.

Med detta har jag sålunda velat stryka under, att balans i utrikeshandeln förutsätter att vi samtidigt komma till balans i fråga om vår inre ekonomi, och en sådan balans är inte möjlig med mindre än att vi göra nedskärningar i vår levnadsstandard under en övergångstid. Detta fordrar givetvis uppoffringar från alla samhällsmedlemmar. Jag är emellertid övertygad om att därest detta klargjordes ordentligt för svenska folket, så skulle det också finnas en möjlighet att komma därhän. Den tankegång som skymtar i de av mig citerade yttrandena, där man liksom resignerar inför omöjligheten att få svenska folket att acceptera en sådan tankegång, synes mig vara i grunden djupt odemokratisk, och i varje fall innebära den att vi riskera att aldrig komma ur den nuvarande krisen.

Bankdirektören Göte Engfors: I den sektor av vårt näringsliv, som jag har kännedom om i mitt arbete och som självklart är liten i förhållande till det hela, har under de senaste åren två händelser inträffat, som jag kom att tänka på när jag satt och hörde på inledningsanförandet.

Av två skrothögar har under loppet av tre, fyra år gjorts två företag på höjden av vår tids teknik. Från att ha varit, jag kan lugnt säga ingenting när det övertogs av den nuvarande ledningen, bidrar det ena i dag med 4 miljoner kronor till den årliga exporten, och tar jag endast med det rena nettotillskottet till vår försörjning med betalningsmedel utomlands, understiger detta inte halvannan miljon. Det andra företaget har i dag en orderstock på utlandet på någonting mellan 15 och 20 miljoner kronor.

Ingen kommission har haft någonting att göra med detta nyskapande. Det har gjorts av utpräglade individualister.

Detta kontrasterar starkt mot den, jag vill säga negativa ton, som inledarens anförande hade. Det kom mig att tänka på vad en svensk bankchef som för en del år sedan drev ett ganska livligt umgänge med nationalekonomer stundom sade till dem: »Felet med er dynamiska nationalekonomer är att ni tänker så statiskt.»

När vi voro unga, talade man mycket om tullar och tullars verkningar. Den frågan hade den gången fortfarande aktualitet. Sedan försvann den under en period. Nu ha vi på sätt och vis åter mött den, men i en annan,

större och allvarligare skepnad, i form av de hinder för utrikeshandeln som finnas i dag.

Bland det som vi lärde oss var, att man inte kan ändra handelsbalansen genom att införa tullskydd. Tullar äro med andra ord ett otjänligt medel för att skapa exportöverskott. För satsen fanns bindande teoretisk och logisk bevisning och dessutom erfarenhetens stöd från de skeden, framför allt merkantilismens, då man i stor skala gjorde sådana försök.

I dagens förhållanden betyder detta, att de hinder mot införsel, som en importreglering innebär, komma att leda till en minst däremot svarande krympning av exporten. Förklaringen är, att den köpkraft i ett land, som efterfrågar varor, riktar sig mot inhemska produkter, när importvaran inte längre står att få. Dessa inhemska varor kräva för sin framställning sitt mått av resurser. Motsvarande mindre kommer att stå till förfogande för framställning av exportvaror och exporten sjunker. Resonemangets riktighet har också i detta fall erfarenhetens stöd. Två länder som ligga nära vårt, Tyskland och Danmark, införde i början av 1930-talet en sträng importreglering men lyckades aldrig komma fram till en naturlig balans, långt mindre till ett exportöverskott.

Man kan också dra en annan slutsats av den tyska och danska erfarenheten. Det går att hanka sig fram, men det blir därefter. Att vi här i landet för tiotal år framåt skulle ha ett tillstånd med bestående rigorösa valuta- och importkontroller är en skrämmande tanke.

En man med vid utblick över det svenska näringslivet brukar säga, att den svenska affären går med förlust i dag.

Kooperativa förbundets tidning »Vi» har efter iakttagelser inom distributionen räknat ut, att ransoneringsystemet kostar minst en miljard kronor om året.

De bilaterala handelsavtalen kosta oss säkert minst samma belopp. De leda till att vi sälja på marknader, där visserligen den enskilde exportören genom betalningarna över konto i riksbanken får ett gott pris, men där vi rätt räknat, sett ur landets synpunkt, få för dåligt betalt. Och det hindrar oss från att köpa de varor vi behöva för produktion och konsumtion, där de äro billigast.

Vad alla de störningar i produktionen kosta, som regleringarna förorsaka, kan ingen säga. Men var och en vet, vad det dagligen betyder att nödvändig maskinell utrustning, nyckelvaror och specialdelar inte alls kunna erhållas eller endast med största svårighet kunna anskaffas. Ofta blir det nödvändigt att gå över till andra tillverkningar och metoder, med vittgående ändringar i den egna konstruktionen och därmed den egna fabrikationen som följd.

Slutligen bör man ej underskatta bortfallet av de inkomster som årligen tillfördes landet, så länge vi hade en god valutaställning, på förmedlingsaffärer utomlands av allehanda slag. Under mellankrigsperioden förtjänades på det finansiella området och hemtogos till Sverige betydande sådana belopp. När man söker förklaringen till Norges framstående ställning inom sjöfarten, kommer man alltid tillbaka till vad i främmande länder som mäklare och agenter internationellt verksamma norrmän betydtt i dessa hänseenden. Sverige var, när det sista kriget bröt ut, på väg mot något liknande, och Stockholm var, eftersom vi hade den starkaste nordiska valutan, centrum för internationella affärer och valutaaffärer i

Norden med alla de viktiga ekonomiska konsekvenser för landet som detta innebar.

Räknar man samman vad dessa förluster på grund av minskad funktionsduglighet och dessa minskade förtjänster på grund av förlorad rörelsefrihet betyda, kommer man till stora belopp i förhållande till den nationalinkomst vi ha att röra oss med, uppskattad till någonting mellan 20 och 25 miljarder kronor, så stora att affärsmannen jag refererar har rätt, när han med sitt avsiktligt affärsmässiga uttryckssätt säger att affären kommit över på minussidan.

Det förefaller därför vara ostridigt att ingenting ur ekonomiska synpunkter är angelägnare än att föra landet tillbaka till en god valutaställning och därmed till frihet från regleringar och ransoneringar. Det är efter min mening helt oriktigt att utgå ifrån att detta skulle vara omöjligt. I grunden är det ett balansproblem, visserligen ett svårt sådant, men likväl långt mindre komplicerat än många andra som till slut funnit sin lösning.

Detta förutsätter emellertid att man bedriver ekonomisk politik och att det blir en klimatförändring för kapitalbildning i betydelsen sparande.

Det måste åter bli modernt med kapitalbildning. En av de största företagarna i landet sade nyligen, att skillnaden mellan oss och vad man brukar kalla för planhushållare är att de senare tro på möjligheten att komma fram genom planer och föreskrifter, medan vi tro på livets egen förmåga att finna sina vägar och mena att man skall lägga beslut och åtgärder på ett sådant sätt att krafterna naturligt inriktas mot det mål man vill nå. Det är det sista jag menar med ekonomisk politik och det enda som förtjänar en sådan benämning. Det har nu gått upp för alla som syssla med dessa frågor att ekonomisk politik inkluderar penningpolitik. Det har ju dessvärre varit så under en period, att de som bestämt inom riksbanksfullmäktige inte trott på penningpolitik eller i varje fall inte haft klart för sig betydelsen av den. I nuvarande läge måste ekonomisk politik också inkludera en noggrann omprövning av det offentliga utgifterna, så att balansering och överbalansering av budgeten blir möjlig. Det kommer att visa sig ha varit en farlig illusion, om man tror att vi efter detta krig skulle kunna komma undan det slags åtgärder som efter förra kriget blevo förknippade med namnen Geddes i England och Thorsson hos oss. Det ligger i inflationsutvecklingens natur att både det offentliga och de enskilda företagens inkomstnivå efteråt te sig som delvis fiktiv, som konstlat ansvälld.

Hur man vänder på dessa frågor kommer man fram till frågan om köpkraften, till frågan om vad riksbanken gör eller inte gör. Först genom en indragning av köpkraft med åtföljande åtstramning på penningmarknaden skulle förutsättningar skapas för en återgång till balans mellan konsumtion och sparande och mellan import och export. Ingen inbillar sig att detta är en lätt sak att genomföra. Tvärtom skulle en sådan politik, riktigt bedriven, kräva stor skicklighet, aldrig slappnad uppmärksamhet och mycken bestämdhet. Kanske kan man uttrycka det så, att målet för strävan skulle vara en riktig avbalansering i de hänseenden jag nämnde samtidigt med största möjliga samlad produktion.

Om man sålunda både bestrider omöjligheten att finna en lösning på balansproblemet i vår ekonomi och understryker svårigheterna att nå dem, så följer av det sista att alla de personliga kvalificerade krafter som landet

förfogar över måste tagas i anspråk för att lösa problemen. Liksom det en tid var modernt att inte tro på penningpolitik, har det också varit modernt att inte rådgöra. Men dessa frågor måste inte bara i sina allmänna linjer utan också i sina detaljer och praktiska aspekter göras till föremål för ingående diskussion och prövning med den bästa sakkunskap som står till buds. Annat vore i det läge, där vi befinna oss, slöseri.

Vi konstatera dagligen på punkt efter punkt i dessa frågor, att vad man skulle vilja göra i dag borde man ha gjort för flera år sedan. De åtgärder som skola till böra därför vidtagas genast eller så fort som möjligt. Vi stå inför vikande exportmarknader, kanske inför en vikande internationell konjunktur. Jag tror att vi med vilja till ansträngning och samverkan kunna komma ut ur krisen, men det ligger fara i dröjsmål.

Greve Hugo von Rosen: Den föregående talaren tyckte att inledaren hade varit pessimistisk i sin analys av utrikeshandeln's problem. Jag är rädd för att jag delar mycket av denna pessimism utan att så ha sett problemet i hela dess vidd. Det kanske kan vara av något intresse att beröra hur exportproblemet i dag ter sig från praktisk synpunkt.

Sverige hör ju till de länder som tidigast sökte sig till utlandet för att finna avsättning för sina produkter. Våra naturliga tillgångar — malmen och skogen i förening med vårt nedärvda tekniska kunnande och vår goda organisationsförmåga — bildade grundvalen för denna export och göra så än i dag. Vi minnas alla den stora expansionen på tjugotalet, då svenska företag gingo ut på världsmarknaden och bildade dotterföretag med det huvudsakliga syftet att underlätta exportförsäljningen. Men jag tror inte det innebär någon ringaktning för de stora ansträngningar, som gjordes då vi byggde upp vår effektiva försäljningsorganisation i utlandet, om man säger att vi ändå inte behövde anstränga oss riktigt på allvar för att vinna avsättning för våra produkter. Det var först under krisen i trettioalets början som vi började inse att vi kanske inte stodo på fullt så säker grundval som vi tidigare hade trott, men det tvivel som en och annan då hyste försvann snart när exportkurvan åter började stiga. Vi mötte emellertid då här och där en konkurrens, som kunde inge farhågor för att denna kurva, som dittills visat stigande tendens, så småningom skulle flacka ut. Dessa svårigheter blevo emellertid inte av den art att de föranledde oss till en sådan självrannsakan som säkert skulle varit nyttig och som skulle ha kunnat bespara oss mycket obehagliga överraskningar som vi möta i dag. Vi hade alla skäl att vara stolta över vad vi gjort och märkte kanske inte att andra länder — inte minst de små — hade varit minst lika duktiga.

Under det andra världskriget, som medförde en praktiskt taget total avspärrning från våra marknader — framför allt de transoceaniska — levde vi nog länge kvar i den föreställningen, att bara kriget var över så skulle vi kunna fortsätta och vidga vår handel från den punkt där vi stodo då kriget utbröt. Vi observerade inte att under krigets tryck en våldsamt teknisk utveckling ägde rum, som skulle komma att radikalt förändra försättningsarna för vår export. Jag tror inte det är någon överdrift att säga, att utlandet under dessa år gick om oss på mycket väsentliga områden. Man tog upp nya industrier, som vi inte kunde konkurrera med — jag behöver bara peka på plast- och lättmetallindustriernas utveckling —

och inte heller på områden som t. ex. förbränningsteknikens ha vi kunnat följa med och behålla den ledande ställning som vi intogo under ett tidigare skede.

Det oerhörda varubehovet efter krigets slut gjorde emellertid att vi inte omedelbart märkte så mycket av dessa konsekvenser av vårt förändrade utgångsläge. Hela världen skrek på våra varor och vi behövde sannerligen inte anstränga oss för att finna avsättning. Men nu börjar det bli allt mer och mer klart att vi förlorat mycket av vårt gamla försprång. Vi måste nu slåss under samma, för att inte säga sämre, förutsättningar än våra allvarliga konkurrenter. Det är i dag inte bara frågan om hur vi skola kunna öka vår export; det blir allt klarare att frågan är om vi överhuvud taget kunna upprätthålla den export vi ha. Ännu finns naturligtvis mycket att hämta från en exportoffensiv sådan som den vi höra talas om i dag, men det är inte säkert att de möjligheterna längre äro så stora, ty det är inte längre bara det tekniska kunnandet, kvaliteten och organisationsförmågan, som äro utslagsgivande. Mer och mer blir det priset och köpmannaskickligheten. Jag är rädd för att vi ha levat i ett »fool's paradise» sedan 1945, förblindade av den »seller's market» som då rådde och ännu delvis råder, även om vi kunna skymta tecken till att den börjar övergå i en »buyer's market», som — det kunna vi väl för övrigt vara överens om — är den normala och nödvändiga förutsättningen för ett tekniskt och ekonomiskt framåtskridande.

Bristerna i vår exportförmåga bli särskilt uppenbara, när det ena landet efter det andra av valutabrist tvingas till samma restriktiva importpolitik som vi själva tvingas föra, samtidigt som å andra sidan vissa länder börjat repa sig och återvunnit en sund ekonomi, som gör det möjligt för dem att köpa från det land, där de få det billigaste priset, och inte bara från mjukvalutaländer. Främmande länders importrestriktioner är det väl inte mycket att göra åt, utan det är bara att hoppas på en förbättring. Men det är de erfarenheter vi ha gjort med den andra gruppens länder, som jag tycker ger anledning till pessimism. Det mest typiska exemplet är väl Belgien, där vi haft en genomgående god marknad för alla våra produkter från krigets slut fram till detta års början. Nu visar det sig att det avtal som tecknades i början av året och som i stort sett baserades på erfarenheterna från tidigare år, inte alls fungerar, beroende på att exporten till Belgien inte uppnått de siffror man trodde sig ha anledning förutsäga. Detta beror denna gång inte på bristande leveransförmåga från svenskt håll, utan helt enkelt på att belgarna finna våra priser för höga. Det råder intet tvivel om att även andra länder, när de komma lika långt som Belgien, komma att visa sig vara ovilliga köpare av svenska varor, om vi inte kunna lämna dessa till betydligt lägre priser än vi göra i dag.

Jag tror att en närmare analys av vår export i dag skulle visa, att en mycket stor del av den kommer till stånd just på grund av dollarbristen i olika länder. Vi ha t. ex. en betydande export av olika papperssorter till Australien, som tidigare delvis sköttes av Amerika. Australien har nu inga dollar och köper därför från oss, trots att de amerikanska priserna för vissa sorter ligga upp till 35 procent under våra. Dessutom äro ju vissa priser på nedgående i Amerika. Detta öppnar rätt skrämmande perspektiv.

Vi ha heller ännu inte sett vilka verkningarna av den begynnande tyska återhämtningen komma att bli. Vi veta emellertid, att t. ex. vår export av Eskilstuna-varor blir allt svårare och svårare, inte minst på grund av tysk konkurrens och det trots den höga kurs som fastställts för D-marken. Beträffande vad Japan kan komma att uträtta, när det uppträder på världsmarknaderna, veta vi i dag endast att de japanska textilpriserna äro mycket lägre än några andra i världen.

Det kan kanske i detta sammanhang vara skäl att påpeka, att Marshallplanen inte bara kan medföra fördelar för vår räkning. Det kan hända att om, som vi hoppas, dollarsituationen i världen lättar, detta resulterar i att den svenska exporten försvåras.

Det har här talats om penning- och prispolitik. Jag skall inte gå in på de sakerna, men jag skulle vilja fastslå att de nuvarande svenska priserna inte i längden kunna tas ut på exportmarknaderna. På ett eller annat sätt måste en radikal sänkning ske. En sådan anpassning kan naturligtvis ske genom en depreciering av kronan, men därmed är inte allt vunnet. Det fordras, tror jag, en förändrad inställning både från statsmakternas sida och från näringslivets, för att en fortsatt exportexpansion skall bli möjlig, eller till och med för att vi skola kunna hålla redan vunna positioner. Det förhållandet att vi hittills i stort sett inte behövt anstränga oss för att vinna avsättning för våra produkter tror jag är en av orsakerna till att vi i allmänhet inte äro särskilt goda köpmän. Vi äro goda tekniker och goda organisatörer, men det är inte nog. Vi behöva bara gå över Sundet till Danmark för att finna en helt annan inställning till den internationella handels problem såväl hos myndigheterna som hos näringslivet. Man kan peka på någonting så lysande som det danska ostasiatiska kompaniets återuppstående i den västra hemisfären, där danskarna på nästan ingenting sedan 1943 ha uppnått en ställning, som kan tävla med den som United Fruit, Grace och andra inta. En liknande svensk historia vore nästan otänkbar. Detsamma som gäller för danskarna gäller också för holländarna och för många andra folk. Kanske bottnar skillnaden i att vi svenskar på något förunderligt sätt äro isolationister allihop. Vi ha en märkvärdigt överlägsen inställning till utlandet, som jag tror vi måste förändra radikalt. Vi måste också anpassa oss smidigare och snabbare efter skiftande handelspolitiska lägen — det är kanske framför allt statsmakternas uppgift — men dessutom efter främmande marknaders skiftande behov.

När det gäller handelspolitiken är det lätt att uppvisa både de uppenbara fel som vidlåder den och den brist på smidighet som karakteriserar dess handhavande i olika kommissioner. Nu har det ju faktiskt gått så långt, att så snart ett avtal kommit till stånd med ett annat land betraktar man möjligheterna att göra affärer med det landet mera pessimistiskt. Jag tror inte det finns något av våra avtal som för närvarande fungerar tillfredsställande, inte ens det engelska avtalet som man på sin tid betraktade med sådana förhoppningar.

Nog är det onödigt att våra partner varje gång ett avtal tecknas skola känna sig irriterade antingen över sättet på vilket avtalet gjorts eller över sättet på vilket det senare tillämpas. Det är klart att situationen i dag inte tillåter oss att säga upp våra bilaterala avtal i den mån den balans återvinnes, som det tidigare talats om här, men nog skulle man ha

rätt att begära en bestämd deklARATION från våra myndigheter om att ytterligare regleringar inte äro önskvärda utan att vi skola sträva mot en friare handel. Den mest entusiastiska regleringsanhängare borde inse att utrikeshandeln är ett område som är svårare att reglera än något annat. På intet annat område är det så nödvändigt att snabbt kunna träffa beslut och fatta avgöranden. Jag vet inte hur många affärer vi gått miste om bara inom min begränsade verksamhetskrets, endast därför att vi först måst inhämta både IK:s, HK:s, VK:s och PK:s och i allmänhet också UD:s godkännande.

Det svenska folket saknar köpmannaegenskaper. Senast i dag hade jag anledning att ta upp en affär, som jag tyckte verkade rätt sund. Men det var ingen bilateral affär, utan det gällde minst en trekantsaffär. Från myndigheterna fick jag då bara det beskedet: »Trekantsaffärer roar oss inte.» Punkt och slut.

Även om vi skulle kunna finna en tillfredsställande lösning av de olika handelspolitiska problemen, vilket är en förutsättning för ökning av exporten, så kvarstå andra mera långsiktiga och kanske också svårare problem. De största svårigheterna tror jag ha sin orsak i vår höga levnadsstandard, som har drivit upp våra tillverkningskostnader på en nivå som försvårar avsetningen i utomordentlig grad, samtidigt som den lett till allt högre krav på kvalitet på de varor som försäljas på hemmamarknaden. De länder i Europa som tidigare köpte sina varor från oss ha utarmats och ha antingen inte råd att köpa alls eller också bara råd att köpa billigare produkter. Som en ersättning för våra tidigare marknader kan t. ex. Latinamerika öka i betydelse genom den forcerade industrialiseringen, men standarden där är dock ännu så låg att man knappast är mogen att absorbera våra varor som bli alltmer högkvalificerade och förädlade. Kvalitetsproblemet är ännu mer frappant när det gäller primitiva marknader som t. ex. i Afrika och Asien, marknader som vi otvivelaktigt intresserat oss alltför litet för. Här finnas möjligheter till ytterligare export, men endast under förutsättning att priset blir attraktivt. Man frågar sig om det för närvarande överhuvud taget går att sänka priserna tillräckligt mycket, eller om man måste slå in på andra vägar, t. ex. specialfabrikation av enklare typer för export. Det är naturligtvis en mycket allvarlig fråga om industrien skall ge avkall på sitt kvalitetskrav. Utan att ta ställning till det vill jag understryka att det är av betydelse att möjligheterna att öka vår export genom omläggningar av vår produktion undersökas grundligt. En förutsättning som inte borde behöva diskuteras är, vilket inledaren också berörde, att statens skattepolitik inte gör företagarna ovilliga att göra sådana investeringar som äro nödvändiga för eventuell specialtillverkning för export och för vilka de ha rätt att fordra högre avkastning med tanke på exportens riskfyllda karaktär.

Jag är rädd för att jag håller på alltför länge. Innan jag slutar skulle jag bara, för att inte vara alltför negativ, vilja påpeka en möjlighet till export, som förefaller mig alltför litet uppmärksammas, nämligen vad jag skulle vilja kalla exporten av »know-how». Sverige sitter inne med stora erfarenheter, både vad teknik och organisation beträffar, som säkerligen skulle kunna förvandlas i exportvaluta, om vi försökte sälja våra tjänster till t. ex. Sydamerika, som nu utvidgar sin industri. Det är klart att en sådan export är lättare om den kan sammankopplas med leveranser av

maskiner och kapitlexport, men jag tror inte man behöver vänta tills detta är möjligt. Man kan börja redan nu genom att söka samarbete med andra länder, inte minst med Förenta staterna. Jag tror faktiskt att detta är en av de bästa vägarna att öka den svenska exporten.

F. d. kammarrättsrådet **E. Sivert**: Samtliga talare i kväll synas vara ense om att de verksammaste medlen att komma ur krisen äro ökad produktion och ökat sparande. Många krafter kunna väl bidra till ökad produktion, men nog förefaller det, åtminstone för en lekman, som om de krafter, som därvid äro mest värdefulla, äro att finna hos arbetarna. De äro ju mest omedelbart verksamma i produktionsprocessen. När det gäller en omedelbar produktionsökning, åtminstone på kortare sikt, är det således arbetsintensiteten och arbetstidens längd som är avgörande. Kunde man finna ett medel, som verksamt stimulerade både övertidsarbete och sparande, borde det vara mycket värdefullt, ja, så värdefullt, herr ordförande, att det kan vara försvarligt att ägna fem minuter åt detta problem i kväll.

1944 års skattekommitté har varit inne på frågan, när den framlade sitt förslag till skattefria avsättningar till sparkonton. Förslaget var, som kommittén själv framhöll, behäftat med åtskilliga svagheter och det har lagts på hyllan. Jag ifrågasätter emellertid, om det inte vore anledning att göra ett nytt försök att komma fram efter *i huvudsak* de linjer, som kommittén utstakade. Att skattebelastningen å toppinkomsten, den s. k. marginalskatten, efter källskattens införande numera omedelbart blir känd för alla löntagare, utgör antagligen ett mycket starkt återhållande moment på lusten till övertidsarbete. Tidigare reflekterade man nog inte så mycket över skatteprogressionens verkningar. Man såg endast på det sammanlagda skattebeloppet, men hade inte klart för sig, att skattebelastningen å toppinkomsten var vida högre än å inkomsten i övrigt.

Enligt det förslag, som kommittén framlade, skulle varje skattskyldig ha rätt att få särskilda av banker och andra kreditinstitut upprättade skattesparkonton insätta högst 3000 kronor per år och i sin deklaration få avdraga det å sådant konto insatta beloppet vid inkomstberäkningen. Detta förfarande skulle försöksvis tillämpas under åren 1948 och 1949. En förutsättning för att avdragsrätt skulle medges skulle vara, att insättningen skett av medel, som sparats under beskattningsåret. Det förutsattes med andra ord, att den skattskyldige genom insättningen verkligen undandragit ett däremot svarande belopp från sin konsumtion utan att därigenom ha minskat sina tillgångar eller ökat sina skulder. Huru myndigheterna skulle kunna kontrollera att så verkligen skett och att inte endast en kapitalöverflyttning ägt rum var nog, såsom kommittén själv var medveten om, en mycket svag punkt i förslaget. Om pengarna finge stå inne på sparkontot till och med 1954, d. v. s. sex respektive fem år, skulle den skattskyldige kunna få uttaga dem utan att behöva betala skatt för beloppet. Skattebefrielsen skulle då bli definitiv. Sedan pengarna stått inne i två år, finge de visserligen uttagas av den skattskyldige men om uttaget skedde före 1955, skulle det uttagna beloppet beskattas såsom inkomst. Medlen skulle icke få överlätas eller pantsättas. Sådana skattskyldiga, som erlægga s. k. A-skatt därigenom att arbetsgivaren drar av skatten vid löneutbetalningen enligt tabell — således praktiskt taget

alla lönearbetare — skulle beredas möjlighet att få tillgodonjuta skattelindringen omedelbart vid närmaste löneutbetalning. Under förutsättning att arbetsgivaren förklarar sig villig medverka därtill, skulle arbetsgivaren nämligen vid löneutbetalningen redovisa så stor del av lönen, som den anställda anmält sig vilja spara, genom av arbetsgivaren inköpta skattesparmärken, som inlades i lönekuvertet. Skatten skulle beräknas allenast på den del av lönen, som icke erlagts i sådana märken. Löntagaren skulle därefter inge märkena till banken, som utfärdade bevis att ett mot märkena svarande belopp insatts å vederbörandes skattesparkonto. Enligt kommitténs förslag skulle emellertid var och en, som så önskade, kontant kunna insätta ett belopp å skattesparkonto och få det avdragsgillt vid taxeringen.

Enligt min mening är det främst i denna vidsträckta möjlighet till kontant insättning, som den största svagheten i kommitténs förslag är att finna. Det är ju inte mycket vunnet med hela denna apparat, om resultatet blir att en hel del av de å skattesparkonto inestående medlen överflyttats från andra konton eller upplånats. Men om man föreskrev, att insättning å skattesparkonto icke finge ske i annan form än genom överlämnande av skattesparmärke och dylika märken allenast finge inköpas av arbetsgivare eller av vissa arbetsgivare för att användas vid löneutbetalning, borde risken för missbruk av skattesparkontona i hög grad minskas. Och om man vidare föreskrev, att det belopp, som vid en och samma löneutbetalning högst finge utbetalas i skattesparmärken, skulle stå i viss relation till däri ingående övertidsersättning, skulle man både få en ytterligare garanti mot missbruk och en stimulans att ta övertid. Man skulle kunna tänka sig, att högst ett belopp, som vore dubbelt eller tre gånger så stort som övertidsersättningen, finge redovisas i skattesparmärken.

Jag är fullt på det klara med att invändningar kunna framställas mot detta förslag, främst kanske av den anledningen, att det vore orättvist att endast löntagarna finge möjlighet till denna skattelindring. Eventuellt bleve det endast löntagare hos vissa arbetsgivare och kanske endast sådana löntagare, som hade möjlighet få ersättning för övertid. Om det emellertid är så, att situationen är särskilt bekymmersam och det ligger i hela folkets intresse att produktion och sparande ökas, får man väl finna sig i denna individuella orättvisa. Det kan ju till en början endast bli tal om att genomföra systemet försöksvis under ett å två år, och man skulle också kunna ha ett lägre maximibelopp än 3000 kronor.

Jag är också beredd på invändningen, att anordningen skulle bli betungande för myndigheterna. Det beror emellertid på hur systemet utformas. Om statsmakterna ville visa arbetsmarknadens parter förtroendet att låta dessa gemensamt handha kontrollen utan detaljerade kontrollföreskrifter, med andra ord lita på att både arbetsgivare och arbetarnas förtroendemän komma att söka få fram bästa möjliga resultat av anordningen, bleve myndigheternas merbelastning obetydlig och systemet tillika populärare. Då kanske man också skulle få nöjet att se en författning, som inte slutar med en rad paragrafer om viten, böter och fängelse.

F. d. generaldirektören **Anders Örne**: Så här sent kan det inte bli fråga om att hålla ett genomtänkt anförande, utan jag skall nöja mig med några randanmärkningar.

Pessimism och optimism ha alltid kämpat med varandra, när det gäller den ekonomiska utvecklingen. Jag tror emellertid, att om man ser tillbaka, skall man finna att optimisterna i det stora hela ha fått rätt.

Jag har alltid hört till optimisterna när det har gällt Sveriges möjligheter, dock villkorligt. Villkoret har varit, att det inte har lagts hinder i vägen för den fria utvecklingen av landets hjälpkällor och handel med utlandet. På sin tid kämpade jag mot alla de hinder, som bestodo i de tullar och en del andra åtgärder, som statsmakterna lade i vägen för utrikeshandeln. Man måste ju emellertid nu erkänna, att den gamla förstakammarprotektionismen, sedd mot bakgrunden av det nu rådande systemet, var den mest strålande frihandelsvilja. (Munterhet.) Det oerhörda besvär, som handelstransaktioner nu förorsaka, åstadkommer en betydlig nedsättning av det mänskliga arbetets produktivitet. Så mycket tror jag att jag vågar bestämt säga.

Här har i förbigående nämnts valutaregleringen i Danmark. Jag vet inte, om de närvarande känna till, att det var på håret att vi hade fått en likadan valutareglering efter Danmarks mönster, men det var några, bland dem jag, som protesterade så vilt, att de som voro inne på den tankegången blevo en smula rädda, och därför undsluppo vi den. Som bekant gick det alldeles utmärkt att klara sig utan en sådan reglering under fortsättningen av 1930-talet. Jag tror att också Danmark hade klarat sig bättre utan. Direktör Bergengren i Borås, som många av de närvarande kände, var nere i Danmark och studerade förhållandena, sedan valutaregleringen funnits en tid. Han sade mig efter återkomsten ordagrant följande: »Jag förstår inte många saker, men textilvaror förstår jag, och jag slår mig i backen på att danskarna få betala minst hundra miljoner för mycket för sin textilimport till följd av valutaregleringen och tvånget att köpa på den brittiska marknaden.» Det var nämligen mycket lätt för leverantörerna, då man kommit överens om en viss kvantitet som Danmark skulle köpa, att sammansluta sig och hålla priset uppe och kvaliteten nere, så att det hela blev förlustbringande för köparen.

Men nu är ju hela världshandeln inriktad så — och kommer tydligen att bli det ännu mer i framtiden — att man skall fördyra priserna för köparna i förhållande till den kvalitet de få. Vad detta kostar är ju ganska svårt att uppskatta, men inte kommer det att i tidernas längd bidra till mänsklighetens framsteg och välstånd.

Så mycket skulle jag beträffande greve von Rosens pessimism här vilja säga, att verkningarna av att de nu sönderslagna länderna repa sig, aldrig kunna bli skadliga i längden. De kunna vara besvärliga under ett övergångsskede, men om vi få varorna billigare, så kunna vi också sälja billigare. Det var det sätt, på vilket vi klarade oss under 1920-talet. Vi fingo ju oerhört höga priser för våra exportvaror 1919 och 1920, men sedan kom det ett brant fall. Det blev en svår kris på grund av att vi inte omedelbart kunde anpassa våra kostnader, men det dröjde dock inte längre än till 1923, innan vårt ekonomiska liv var på marsch uppåt igen.

Att manövrera med kronans värde bjuder mig ganska mycket emot, och jag måste säga, att den åtgärd, som vidtogs då man höjde kronans värde, har visat sig vara av ytterst tvivelaktig beskaffenhet. Säkerligen skulle vi ha haft mer av våra utländska tillgångar kvar, om man inte hade vid-

tagit den åtgärden. Den har fört med sig verkningar, som de mycket intelligenta och kunniga män, som genomförde den, ändå hade förbisett. Det kan hända att en sänkning av kronvärdet också medför verkningar, som man inte tänker på i första hand. I varje fall skulle det väl aldrig kunna tänkas att man går längre än till ett återställande av de växelkurser, som rådde före den sista åtgärden.

Då inledaren här talade om en omställning av vår produktion för att öka avkastningen för folkhushållet i det hela har han rätt. Men därför är också kapitalökning trängande nödvändig. Det fanns en tid för inte så länge sedan, då även nationalekonomer, som nu inta en framskjuten ställning i svensk politik och på det området haft stora framgångar, med förakt talade om sparandet och menade, att nu voro vi så väl utrustade med realkapital här i landet, att sparande egentligen var en ganska överflödig gärning. Jag kan nu inte förstå att man någon gång har kunnat komma in på en sådan tankegång, men allting tycks ju vara möjligt. (Muntherhet.) Om man ser en liten smula på utvecklingen, bara så mycket som en lekman kan göra, så finner man ju att kapitalbehovet är absolut obegränsat, i varje fall under den tid som ett människoliv varar. Nu stå vi i det läget, att med de regler, som gälla beträffande räntan — och som den stora majoriteten av de politiska partierna tyckas ha bundit sig så fast vid, att ingen ändring kan ske — finns med det sparande som nu äger rum ingen möjlighet för staten att låna medel ens till lönande investeringar, utan sådana medel måste tagas ut i form av skatter. Huruvida detta är så gagneligt för den ekonomiska utvecklingen, vet jag inte. Kanske det finns någon som kan påstå det; jag påstår det i varje fall inte.

Det förefaller mig som om det sparande som är nödvändigt — sparande inte bara i form av insättning av pengar i sparinrättningar, utan framför allt sparande vid inköpen — inte kommer till stånd, förrän den stora massan av konsumenter här i landet blivit övertygad om att vi ha nått prisstabilitet eller att det finns utsikt till någon sänkning av priset på varaktiga förbrukningsartiklar. Om den uppfattningen slår igenom, att man kan spara med fördel, och sedan de som leda landets ekonomi komma till den uppfattningen, att spararen också bör få något litet större lön för vad han åstadkommer till landets bästa, så tvivlar jag inte ett ögonblick på att sparandet kommer att växa i mycket snabb takt. Så har skett förut, och det finns ingen anledning varför det inte skulle ske i fortsättningen.

Ytterst viktigt är att penningvärdet upprätthålles. På den tid, då den nuvarande finansministern och jag och några andra kämpade mot inflationen, såg man i bibehållandet av kronvärdet också en rättfärdighetsfråga, en rättsfråga. Den sidan av saken tycks vara fullständigt skjuten åt sidan för närvarande. Vi ha det ju så ordnat, att vi ha en institution, som skulle vara fri från politiskt inflytande för att kunna tillgodose den synpunkten, när det gäller penningvärdet, och fungera såsom en av landets politiska makthavande oberoende domstol. Men på sådana områden växla ju meningarna hastigt. Det är inte så många år sedan pressen var ganska enig om att det rådde för litet samarbete mellan regering, riksbank och riksgäldsfullmäktige, och man ansåg att samarbetet där borde stärkas i mycket hög grad. Jag blev ytterst rädd för det där. Vad skulle man säga, om pressen började arbeta för att det skulle bli ett bättre samarbete mellan regeringen, riksdagen och domstolarna, så att inte domstolarna skulle

råka döma emot vad en utbredd opinion, kanske på grund av upplysningar av mer eller mindre tvivelaktig beskaffenhet anser?

Jag tror att en av de första åtgärder, som bör vidtagas, är att fastslå riksbankens rätt att självständigt bedöma dessa ting och av riksbanken fordra, att den använder denna sin självständighet till att upprätthålla penningvärdet. Vi voro mycket ovetliga på riksbanken, vi unga riksdagsmän på den tiden, när man var inne i den första stora inflationsperioden, och det hjälpte. Sedan har man blivit mycket hövlig. Jag vet inte, om det är riktigt. Nu tillhör jag en systerinstitution till riksbanken och borde kanske inte yttra mig på detta sätt, men man bör ju inte bortse från att den penningvårdande instansen bör med all kraft riktas in på sin huvudsakligaste och viktigaste uppgift, som är att upprätthålla penningvärdet och den ekonomiska stabiliteten i landet.

Direktör Ragnar Lagergren: Ämnet för dagens diskussion är så stort och har redan belysts ur så pass många synpunkter, att jag skall inskränka mig till några sidor av detsamma, nämligen de som röra skogsindustrien, de bilaterala handelsavtalen och den eventuella nödvändigheten att behålla regleringssystemet under hela Marshallperioden.

Vad inledaren sade om skogsindustriens minskade möjligheter att bidra till vår export är tyvärr blott alltför sant. Vi ha tidigare överexpanderat, och nu få vi sota för det. Skogen måste nu få vila en längre tid, och jag ser inga möjligheter till en ökning av produktionen av skogsprodukter inom överskådlig tid. Det är nedslående siffror som möta oss.

Den genomsnittliga produktionen av cellulosa i Sverige under åren 1935—1938 var 2 560 000 ton. År 1947 var produktionen 2 185 000 ton. Den inhemska konsumtionen har samtidigt stigit, och exportkvantiteten har därigenom gått ned med över 500 000 ton, eller från 2 040 000 till 1 520 000 ton. Det är sant att en kvalitetshöjning har ägt rum, och den vägen avser man ju att fortsätta så långt som möjligt, men därför krävs det stora investeringar i maskiner och byggnader. Samtidigt som denna kvantitativa nedgång ägt rum i Sverige, har Kanada från 1937 till 1944 ökat sin produktion av cellulosa från 1,7 till 2,8 miljoner ton och USA sin från 5 till 10 miljoner ton. Det är fantastiska siffror.

Det är ett allmänt önskemål att vi öka vår export till hårdvalutaländer och särskilt till dollarländerna. Från industriens sida föreligger också en stark önskan att behålla den traditionella marknaden i Amerika, men i stället för en ökning gå vi mot en minskning, och prisfrågorna bereda svårigheter. Vi ha kommit upp i ett helt annat prisläge på skogsprodukter än Amerika och Kanada, och våra tillverkningskostnader kunna inte jämföras med deras. Enbart priset för vår råvara, massaveden, har sedan förkrigstiden ungefär tredubblats. Det har i kväll talats om kronkursen, och att vi nu ha kommit i ett läge där kronans appreciering blivit en allvarlig faktor i konkurrensen. Den föregående ärade talaren talade om risken i att manövrera med valutakurserna. Jag vill till fullo instämma i vad han sade, men frågan är om man, när man en gång har gjort en felmanöver, skall behålla den nya kursen eller återgå till den gamla. Huruvida en kronjustering nedåt kan företagas ensidigt från svensk sida är en annan sak under nuvarande förhållanden.

En annan faktor som motverkar en ökning av vår export till Förenta staterna är märkvärdigt nog Marshallplanen. Visserligen är det avtalat, att den traditionella exporten till USA inte skall påverkas av Marshallplanen, men planen förutsätter ju också intereuropeisk hjälp. Det betyder — för att ta ett teoretiskt exempel — att om Amerika i dag skulle vilja köpa större delen av vår cellulosa till acceptabla priser, så skulle det likväl knappast vara möjligt för oss att blottställa de europeiska länderna i Marshallfamiljen. I Marshallorganisationen i Paris går man igenom de olika ländernas importbehov och hjälpbehov och efter prövning bliver Marshallhjälpens fördelning föremål för överenskommelser. Skulle vi nu t. ex. övervägande dirigera vår cellulosa till USA och därmed nonchalera Marshallländernas behov, så finge sannolikt dessa länder dollarhjälp att inköpa massa från USA och Kanada. Cellulosalastade fartyg skulle mötas på Atlanten vilket knappast skulle motsvara idén om europeisk självhjälp.

Det kan anses att cellulosa och papper inte äro så viktiga för den europeiska återuppbyggnaden, men det är få saker som så återspegla levnadsstandarden i ett land som just papperskonsumtionen. Det är ganska märkligt att papperskonsumtionen inom de olika till Marshallplanen anslutna länderna år 1947 varierade från 3 till 67 kilogram per capita och år. Enbart en återgång till förkrigstidens papperskonsumtion skulle kräva starkt ökade mängder cellulosa och trämassa, men dessutom hoppas man kunna höja papperskonsumtionen och därmed levnadsstandarden i de mera efterblivna länderna. I fråga om tidningspapper ha endast Sverige, Schweiz och Belgien ökat sin konsumtion sedan förkrigstiden, medan vissa andra länder ha minskat sin med ända upp till 60 procent. Man kan givetvis fråga sig om tidningspapperskonsumtionen i Sverige måste vara så stor som den är — man behöver bara kasta en blick på sportsidorna eller biografannonserna för att förstå att det här finns möjlighet till en besparing, och frigörande av ytterligare kvantiteter för export.

Ingen av de faktorer jag har nämnt — den ökade produktionen av cellulosa i Förenta staterna och Kanada, vårt höga prisläge, den intereuropeiska Marshallhjälpen — kan således bidra att öka vår cellulosaexport till USA, utan tendera tvärtom till att hämma den.

Inledaren nämnde också trävaruområdet. Där ha vi haft vår storhetstid. År 1938 hade vi en export av cirka 800 000 standards och en hemmakonsumtion av cirka 500 000 standards. År 1947 belöpte sig exporten till 400 000 standards, d. v. s. till endast hälften av förkrigstidens, under det att konsumtionen stigit till 700 000 standards.

De bilaterala avtalen och de risker som följa med dem ha varit på tal. Det är självfallet ett starkt önskemål från skogsindustriens sida att få dirigera sina produkter till de marknader som bäst behöva dem — och där man i allmänhet sedan gammalt är etablerad.

De bilaterala handelsavtalen utgöra emellertid ofta ett hinder. Myndigheterna behandla därvid t. ex. cellulosan som ett viktigt bytesobjekt och om man från motparten ej lyckas pressa fram vad som anses som likvärdiga bytesvaror, skäres kontingenten ned. Dessa frigjorda kontingenter skola sedan säljas till länder, där behovet ej är så stort eller där prisnivån är lägre. Man tager ej tillräcklig hänsyn till marknadens växlingar och glömmar att om man för ett år sedan under ett bristläge kunde placera större kvantiteter till hårdvalutaländer stöter detta nu på köparemotstånd.

Resultatet blir ett ytterligare prisfall, som industrien själv måste bära, ty man har ej kunnat utnyttja köplusten, där den var till finnandes.

Jag har fullt klart för mig att vi inte skola byta järn och stål och cellulosa mot t. ex. parfymers och gipskatter, men handeln måste behandlas varsamt så att vi inte förlorar våra gamla marknader.

Man får inte heller glömma att Marshallhjälpen till andra länder kan uppamma konkurrerande cellulosaindustrier. Det kan ju synas svårt att bygga upp en cellulosaindustri där det inte finns barrskog, men det går. Det kan vara av intresse, att Marshalländernas sammanlagda pappersproduktion i dag endast till 50—60 procent är baserad på barrvirke och i övrigt bygger på andra fibermaterial som avfallspapper, lövskog och halm. I Bizonien t. ex. tillverkas f. n. all viskosmassa ur lövvirke.

Jag tillhör ej dem som anse att alla regleringsbestämmelser varit av ondo och att full frihet på alla områden varit att föredraga. Men jag frågar mig om inte nu moren har gjort sin plikt och kan gå. Det är på tiden att näringslivets och handels egna krafter, deras anpassningsförmåga, produktionsglädje och ansvarskänsla få komma bättre till sin rätt. Samarbete mellan stat och industri är ofrånkomligt och önskvärt i alla tider och särskilt i vårt nuvarande svåra läge, men det är nog så att frihet under ansvar ger det bästa resultatet och att fria män samarbeta bättre än bundna. Inom industriens kretsar har man lärt sig att se ut över ett vidare fält och på längre sikt än blott på det egna företags tillfälliga fördelar.

Överingenjör **G. Rydbeck**: Vi ingenjörer och särskilt de, som ägnat sig åt regleringsteknik, känner ofta en smula medlidande med nationalekonomerna. Tidigare var det ju så, att en nationalekonom för att få gott rykte måste tippa rätt — man skulle vara skicklig att förutse vad som komma skulle. Men om en nationalekonom tippar rätt och blir trodd, kommer det ju att vidtagas åtgärder, som medför att inte det inträffar, som han förutsåg. Han måste alltså tippa rätt men inte bli trodd för att få framgång.

Nu har nationalekonomerna tydligen funnit en annan arbetsmetod. Den skulle jag vilja likna vid det arbete, som en maskinist i ett kraftverk skulle ha, om han inte fick röra vattenpådraget, förrän han visste *varför* belastningen hade ändrat sig.

Man gör sig en oerhörd möda för att lista ut vad det beror på att vi inte kan exportera så mycket som vi skulle vilja. Beror det på att vår ekonomiska expansion är slut, att våra skogar är slut eller våra gruvor är slut? Detta ägnar man en kolossal omsorg i stället för att rakt på sak se till, att man får det att gå ihop trots allt. Ty när det inträffar störningar, är väl uppgiften den att få det hela att gå ihop trots störningarna?

Detsamma gäller om den inre konjunkturen. Jag vill helt instämma i generaldirektör Örnes yttrande, att det måste finnas någon skruv som man får röra på. Jag tycker det är synd om nationalekonomerna, som inte får röra de skruvar som de antagligen i själ och hjärta skulle vilja röra på.

När det gäller att reglera, tror jag att regleringsteknikerna har mycket att lära ut i fråga om tidens inverkan. Då en nationalekonom börjar tala om långtidsåtgärder, får man lätt en vision av långsamma åtgärder, men

inom regleringstekniken är det A och O att en åtgärd alltid måste sättas in så fort man över huvud märker att det finns någon anledning att sätta in den.

Det finns en hel del andra självklara satser, som regleringsteknikerna kommit till. Om man skulle komma på den idén att reglera temperaturen och fuktigheten i det här rummet, upptäcker man snart, att det gäller att reglera två oberoende storheter och att man därför måste ha två rattar att vrida på. Om dels den inre konjunkturen har skenat iväg och dels vår utrikeshandel inte går ihop, är det naturligt för en regleringstekniker att fråga sig: vilka två rattar är det som jag bör vrida på, för att båda dessa fenomen samtidigt skall bli reglerade. Det faller honom inte in att tro, att han kan reglera både fuktighet och temperatur med en enda ratt, och han säger inte, att temperaturregulatorn är felaktig, om fuktigheten inte skulle vara den rätta. Jag menar, att man måste finna vissa regleringsåtgärder som klarar den inre konjunkturen, men samtidigt andra åtgärder som kommer export och import att balansera.

I fråga om den inre konjunkturens reglering har generaldirektör Örne visat på en skruv, som jag för min del anser vara den enda som man kan manövrera snabbt. Det finns visserligen också andra skruvar som går att använda för samma ändamål. Man kan t. ex. tillgripa överbalansering av budgeten, men detta förutsätter ett riksdagsbeslut, och mycket hinner hända innan ett sådant beslut går igenom.

Ifråga om reglering av utrikeshandeln hörde vi, att man nere i Paris förgäves har letat efter positiva uppslag. Eftersom man enligt prof. Svennilsson t. o. m. har gått så långt, att man rådfrågat både en kommunist och en högerman, så kanske även en ingenjör kan få bidra med en idé i detta sammanhang. Jag har lagt fram den en gång förra året för en nationalekonom. Han sade, att den var så bra, att den endast kunde vara värdig en professor i nationalekonomi och därför utförbar. (Munterhet.)

Utgångspunkten var, att man skulle försöka automatiskt reglera balansen mellan export och import genom något slags fri marknad. Min idé var, att man visserligen skulle kräva, att vi måste leverera till Riksbanken all utländsk valuta som vi får in, men att Riksbanken skulle ge oss ett bevis på att den erhållt valutans. Bevisen skulle för innehavaren medföra rätt att importera, och skulle få säljas till hugade importörer. Priset skulle noteras på börserna och resultatet bli, att importen fördyrades och exporten förbilligades, så att utrikeshandeln komme att balansera. Man skulle vidare vinna den fördelen, att Riksbanken i varje ögonblick exakt visste, hur stora förpliktelser den hade att tillhandahålla valuta, eftersom exportbevisens, och alltså importlicensernas, sammanlagda belopp just skulle motsvara de valutabelopp som Riksbanken fått in.

Det finns en hel massa saker till, som regleringsingenjörerna gärna skulle vilja lära bort, men klockan är alldeles för mycket, så jag nöjer mig med detta.

Fil. lic. **Gustav Cederwall**: Det förhåller sig så att jag är en av dem som ha haft att delta i den utredning som ligger bakom det föredrag som professor Svennilson här har hållit. Jag vill deklarerar, att jag i praktiskt

taget allt vad han har sagt är enig med honom. Jag har alltså inte tagit till orda för att polemisera med inledaren. Jag har snarare uppkallats av ett par av de första inläggen i diskussionen.

En sak som jag vill stryka under är professor Svennilsons framhävande av att den svenska krisen — som ju enbart är en betalningskris i förhållande till utlandet — beror på vad han kallade strukturella förhållanden, inom Sverige närmast sammanhängande med skogsnäringarna, vilket sedan har utvecklats av disponent Lagergren, och ute i världen framför allt sammanhängande med Europas upp- och nervända betalningsbalans.

Det är väl så att den fria prisbildningen fungerar tillfredsställande eller åtminstone relativt tillfredsställande, så länge det inte inträffar alltför allvarliga störningar. Det är möjligt att den även då det inträffar störningar fungerar tillfredsställande på längre sikt, men åtminstone mig veterligt ha de flesta nationalekonomer varit ense om att man i exceptionella lägen, då hela mekanismen blir satt ur funktion, blir tvungen att tillgripa vissa reglerande åtgärder. Detta har varit motivet för alla de regleringar man i olika länder haft under det senaste kriget, och det är också grundvalen för inledarens påstående att vi måste behålla en viss reglering av vår utrikeshandel och ha små möjligheter att komma ifrån den ens inom fyra—fem år. Man kan naturligtvis, som bankdirektör Engfors och generaldirektör Örne, deklarerat sin tro på ett friare system, men jag har för min del inte kunnat finna några anvisningar om vilka vägar man skulle kunna gå för att åstadkomma ett sådant. Inte heller ha vi fått några anvisningar om vad ett insläende på sådana vägar skulle få för följder.

Det är ju självklart, att vi från svensk sida inte äro särskilt roade av allt trasslet med regleringen av utrikeshandeln utan mycket hellre skulle vilja låta svenska exportörer sälja på de marknader där de kunde få mest betalt och låta svenska importörer köpa där priserna äro lägst. Men så fungerar inte världsmarknaden för närvarande. Det skulle innebära att en ännu större del av vår export gick till svagvalutaländer, medan en ännu större del av importen skulle tas från dollarområdet, närmast Nordamerika. Vi få väl helt enkelt lov att finna oss i situationen och försöka göra det bästa möjliga av den.

Jag vill understryka att det program som professor Svennilson redovisade utgår ifrån att en hel del åtgärder successivt — och så snart som möjligt — skola vidtas, för att vi på lång sikt skola kunna få en relativt stor utrikeshandel. Man har försökt finna en möjlighet att åstadkomma jämvikt i utrikeshandeln vid en hög nivå genom en ökning av exporten snarare än genom en minskning av importen.

I förbigående får jag kanske säga att jag inte är alldeles övertygad av de exempel på tidigare misslyckanden, som bankdirektör Engfors och generaldirektör Örne ha anfört, nämligen de danska och tyska valuta-regleringarna på trettioalet. Det är inte så säkert att Danmark och Tyskland fingo det besvärligt därför att de införde valutakontroll. Det var nog närmast så att valutakontrollen kom till, därför att de befunno sig i ett besvärligt läge, och jag har i varje fall inte sett det påvisat att de skulle ha klarat sig bättre på något annat sätt. Men det är naturligtvis möjligt, och det kan givetvis alltid diskuteras. Danskarna — för att nu

ta direktör Bergengrens exempel med textilvarorna — köpte inte textilvaror dyrt, därför att de tyckte det var särskilt roligt, utan därför att de i den kris vari de befunno sig voro tvungna att vidta det arrangemanget att de bundo sig att köpa engelska textilvaror i utbyte mot jordbruksprodukter.

För att återgå till den yttre balansen vill jag upprepa att den i hög grad är betingad av strukturella faktorer. I jämförelse med dem tror jag liksom professor Svernilson att den inre balansen har spelat en mer underordnad roll för vår utveckling de senaste åren. För att inte bli missförstådd vill jag dock upprepa vad jag sagt vid tidigare tillfällen — även i denna förening — nämligen att det givetvis varit bättre om vi de sista åren inte haft så stor brist på balans som vi ha haft. Det är alldeles klart att vi ha överansträngt våra resurser, och att det skulle ha varit bättre om vi inte haft så bråttom att avskaffa omsättningsskatten, om vi inte beviljat så mycket byggnadstillstånd under andra halvåret 1946, o. s. v. Det är också mycket möjligt att vi, om vi hade haft en bättre balans, hade kunnat spara ett eller annat hundratal miljoner kronor i valutareserven och haft högre produktivitet inom näringslivet.

Men hurudant är dagens läge? Jag är för min del inte beredd att instämma i den teckning av läget, som dr Nordenson gav i sitt anförande. För honom stod det tydligen klart att vi, om vi inte gjorde något ganska radikalt för att genomföra en s. k. strävare linje, skulle komma att sjunka djupare och djupare ner i regleringsträsket. Jag har tvärtom den ganska bestämda uppfattningen — som jag tror bestyrkes av åtskilliga data — att vi för närvarande befinna oss närmare ett balanserat läge än vi ha gjort under de senaste åren. Dr Nordenson talade flera gånger om att vi lagt oss till med en för hög konsumtionsstandard. Men det är ju bara halva sanningen. Vi ha också haft en mycket hög investeringsvolym — i själva verket har en större andel av våra resurser än under högkonjunkturen strax före kriget varit inriktade på investeringar — och jag undrar om vi inte nu ha kommit i ett läge, där den våldsamma investeringskonjunktur som hittills rått har börjat mattas av. Om det är fallet, är det mycket möjligt att man utan alltför hårda åtgärder kan åstadkomma ett mera balanserat läge.

Överhuvud taget tror jag det skulle vara värdefullt, om man i diskussionen kunde åstadkomma en precisering av hur stor standardsänkning det kan bli frågan om. Jag kanske får anknyta till några beräkningar som framlades i våras. Vi hade under 1947 en brist på balans, som i efterhand i redovisningen framträdde som det underskott i betalningsbalansen som professor Svernilson talade om. Det uppgjordes i våras några kalkyler om hur Sverige skulle kunna tänkas disponera sina resurser under 1948. Det visade sig därvid, att man under 1948 i stort sett skulle kunna hålla samma totala reala konsumtion som under 1947, även om importen skars ned så att betalningsbalansen gick ihop. Det skulle ske genom att man inte fortsatte den lagerökning som ägde rum under 1947 och genom en viss nedskärning av investeringsvolymen, framför allt av bostadsbyggandet. Såvitt man nu kan se har utvecklingen under 1948 varit något gynnsammare än man då räknade med, och vi ha nog under 1948 kommit upp i en högre real konsumtion än 1947. Planerna beträffande byggnadsregleringen ha till punkt och pricka uppfyllts, men där-

emot ha vi haft en större import än vi räknade med, och vi lära för kalenderåret 1948 få ett icke obetydligt underskott i betalningsbalansen mot utlandet.

Om vi under 1949 skola avveckla det återstående underskottet i bytesbalansen genom att begränsa importen till vad som motsvarar den möjliga exporten, så blir det fråga om en importminskning på kanske 10 procent. Det betyder en viss försämring av den totala tillgången på varor och tjänster. Den försämringen måste, såvitt jag förstår, till stor del komma att falla på investeringarna men också till någon del på konsumtionen. Beträffande de investeringar som ligga under byggnadsregleringen tror jag inte man kan vara särskilt mycket mer restriktiv än man varit i år. Jag tror emellertid, som jag nyss sade, att den allmänna investeringshögkonjunkturen i någon mån är på tillbakagång, vilket alltså kan medföra en viss minskning av den övriga investeringsverksamheten. Vad som återstår måste naturligtvis i sista hand tas på konsumtionen, om man inte vill hålla denna uppe genom att minska varulagren. Men även om man inte skulle få någon minskning i investeringarna utan måste ta hela importminskningen på konsumtionen, så skulle det på hela den inhemska konsumtionen inte röra sig om mer än såg 3 procents minskning.

Detta är ett försök att precisera bilden i reala kvantiteter. Om man anser att läget 1948 med undantag för underskottet i bytesbalansen är rätt hyggligt, bör det inte vara en omöjlig uppgift att utan alltför hårda åtgärder klara balansen under 1949. Redan nu har ju den återhållsamhet, som iakttagits i fråga om tilldelningen av byggnadstillstånd, i första hand till bostadsbyggen, skapat en viss omsvängning på marknaden. Arbetskraft har frigjorts, som till övervägande delen sugits upp på andra områden. Det har skapats balans mellan tillgång och efterfrågan, och för de flesta material har det uppstått en sådan tillstympelse till köparens marknad, som bör vara naturlig.

Jag betraktar alltså möjligheterna att åstadkomma en rimlig inre balans under 1949 som relativt hyggliga. Det är emellertid otvivelaktigt att det både på kort sikt och på längre sikt behövs en bättre samverkan mellan olika grupper här i landet. Det är alldeles självklart att regleringar som skötas utan tillfredsställande kontakt med näringslivet bli dåliga regleringar. Jag undrar också om man inte nu sedan valrörelsen är över skulle kunna konkretisera diskussionen något och överge de enligt mitt förmenande överdrivna skräckmålningar av de aktuella framtidsutsikterna, som ha förekommit. Jag tror inte att man gagnar samarbetet med en sådan grad av pessimism som den jag tyckte utmärkte inte bara de auktoriteter dr Nordenson citerade utan även dr Nordensons eget anförande.